

บทที่ 4

การประยุกต์ใช้หลักทมะเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยในปัจจุบัน

การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาจริยธรรมและพฤติกรรมที่เกิดจากการขาดทมะของเยาวชนไทยปัจจุบันในบทที่ผ่านมา ทำให้พอทราบถึงข้อบ่งชี้ได้ว่า พฤติกรรมไม่พึงประสงค์ของเยาวชนไทย ส่วนหนึ่งนั้นเป็นผลมาจากเยาวชนประสบกับภาวะที่ไม่สามารถบังคับหรือควบคุมการแสดงออกทางพฤติกรรมหลาย ๆ อย่างของตนเองไว้ให้อยู่ในความถูกต้องหรือเหมาะสม โดยเฉพาะการระงับยับยั้งความอยากรู้ อยากลอง อยากกระทำของตนเอง อันเป็นสาเหตุภายใน เฉพาะปัจเจกบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้าภายนอก จึงทำให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ทางด้านกายหรือวาจาขึ้น ประกอบกับอิทธิพลของปัจจัยภายนอกที่เป็นสาเหตุสำคัญทางด้านชีววิทยาและสังคมวิทยา ซึ่งมีส่วนเร่งเร้าทำให้ปัญหาทางพฤติกรรมของเยาวชนอยู่ในระดับที่รุนแรงมากขึ้น จนเป็นที่มาของปัญหาเยาวชนในสังคมไทยปัจจุบัน

ดังนั้น ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาแนวทางในการนำหลักทมะเพื่อประยุกต์ใช้พัฒนาเยาวชนไทยปัจจุบัน เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยต่อไป

4.1 แนวทางการใช้หลักทมะเพื่อปลูกฝังและพัฒนาเยาวชนไทย

4.1.1 แนวคิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ด้วยหลักทมะ

ในหัวข้อนี้ จะได้กล่าวถึงแนวคิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ด้วยหลักทมะ หรือที่เกี่ยวกับการควบคุมตนเองเพื่อยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชนไทยที่ก่อให้เกิดปัญหาในสังคม เพื่อเป็นแนวทางในการให้เยาวชนสามารถรู้จักใช้หลักทมะไปฝึกปฏิบัติเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนในขณะที่กำลังเผชิญกับสิ่งเร้า ที่เป็นตัวช่วยยววน หรือกระตุ้นต่อความอยากรู้ อยากลอง หรือกระทบต่ออารมณ์โกรธ เกลียด ไม่ชอบใจ หรือทำให้เกิดความมัวเมา ล้อหลอกให้เกิดความหลงใหล ซึ่งนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่าง ๆ ออกมา ได้อย่างมีสติปัญญา รู้เท่าทันว่า ควรจะจัดการกับสถานการณ์เฉพาะหน้าได้อย่างไร

แนวคิดที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของเยาวชนนั้น ผู้เชี่ยวชาญด้านพฤติกรรมของวัยรุ่นบางท่านมองว่า ความอยากรู้ อยากรอง หรืออยากกระทำของวัยรุ่น ในแง่ที่เสี่ยงต่อความผิดพลาดที่จะเกิดกับวัยรุ่นและเป็นผลเสียมาสู่สังคม เช่นพฤติกรรม อยากรอง เสพสิ่งเสพติด อยากมีเพศสัมพันธ์ อยากเล่นเกม อยากจับจ่ายใช้สอยวัตถุต่าง ๆ นั้น ถ้าเยาวชนสามารถควบคุมให้พอเหมาะพอดีได้ เมื่อเยาวชนมีวุฒิภาวะที่สูงขึ้นก็จะมีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง มีความเคารพก้นับถือตนเองมากขึ้น และสิ่งที่จะตามมาคือมีความสามารถในการคิดยับยั้ง ควบคุม รู้จักตระหนักในตนเองว่าสิ่งไหนควรหรือไม่ควร ได้อย่างมีประสิทธิภาพในระดับสูงขึ้น¹ สอดคล้องกับแนวคิดของนายแพทย์ประเสริฐ ผลิตผลการพิมพ์ ที่ระบุถึงการรู้จักสร้างวินัยในการควบคุมพฤติกรรมตนเอง เช่นการใช้จ่ายและบริโภควัตถุของเยาวชน เมื่อเยาวชนสามารถควบคุมพฤติกรรมอยากเสพอยากบริโภคได้ด้วยตนเอง ก็จะช่วยวางรากฐานของวินัยในการควบคุมตนเองในเวลาที่เด็กหรือเยาวชนนั้นมีวุฒิภาวะพ้นจากความ เป็นวัยรุ่นก็จะเกิดความตระหนักด้วยตนเองว่าอะไรควร อะไรไม่ควร มีความคิดเป็นตัวของตัวเอง ในเชิงสร้างสรรค์ และไตร่ตรองใคร่ครวญกับสิ่งที่ตนจะกระทำ เช่น ควรจะควบคุมการใช้ โทรศัพท์มือถืออย่างไร ควรควบคุมค่าใช้จ่ายมิให้ฟุ่มเฟือยอย่างไร ควรควบคุมเวลาในการเล่น เกม ใดๆ หรือควรจะคบหาเพื่อนเพศตรงข้ามให้เหมาะสมอย่างไร ทั้งนี้ ก็เพื่อควบคุมหรือระงับ ยับยั้งการกระทำที่ไม่เหมาะสมเกินความพอดีได้นั่นเอง²

ประเด็นที่นักวิชาการได้ให้ความสนใจและเสนอแนวคิดที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยน พฤติกรรมไม่พึงประสงค์ไว้ค่อนข้างมากเป็นพิเศษ ก็คือพฤติกรรมความก้าวร้าวของเยาวชน และ พฤติกรรมการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันสมควร กล่าวคือ แนวคิดการปรับเปลี่ยนการ แสดงพฤติกรรมความก้าวร้าวและใช้ความรุนแรงของเยาวชนนั้น พบว่า นักวิชาการได้วิเคราะห์ สาเหตุภายในตัวเยาวชนแล้วเห็นว่า การปรับพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ อย่างเช่นพฤติกรรม ก้าวร้าวหรือการใช้ความรุนแรง ต้องเริ่มต้นที่การปรับเปลี่ยนเจตคติที่ฝังลึกในจิตใจของเยาวชน กล่าวคือต้องปรับเปลี่ยนความเชื่อความนึกคิดที่ผิด ๆ ที่ได้รับการปลูกฝังกันมาอย่างไม่ถูกต้อง (มีจรรยาธิฐ) ให้เกิดความเชื่อมั่นและการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยเฉพาะปัญหาพฤติกรรมการใช้

¹ สุขุม ชันแก้ว, คู่มือวัยวิกฤต (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2546), น. 23.

² นายแพทย์ประเสริฐ ผลิตผลการพิมพ์, เลี้ยงลูกวัยรุ่นยากตรงไหน (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2547), น. 14.

ความรุนแรงในหมู่เยาวชนนั้น ต้องเสริมสร้างให้เยาวชนมีความรู้สึกว่าตนเองเป็นที่ยอมรับจากสังคมเท่าเทียมกัน³ ในแง่ของการแก้ไขพฤติกรรมดังกล่าวนี้ นอกจากจะต้องปรับเปลี่ยนเจตคติหรือความรู้สึกนึกคิดที่ผิดของเยาวชนแล้ว ปัจจัยที่จะช่วยให้เยาวชนลดพฤติกรรมความก้าวร้าวรุนแรงได้ก็คือ พ่อแม่ผู้ปกครองต้องเข้าใจวัยรุ่น เข้าใจในตัวเยาวชน และรู้จักที่จะใช้ความนุ่มนวลสงบปัญหามากกว่าจะใช้ความรุนแรงในการตำหนิว่ากล่าวอย่างรุนแรงกับวัยรุ่น ต่อจากนั้นจึงจะสร้างเกราะป้องกันคือการปลูกฝังเชิงจริยธรรมให้กับเยาวชนต่อไป ทั้งนี้ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดังกล่าว จะต้องมุ่งไปที่ตัวปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะตัวเยาวชนเอง เพราะถ้าเราไม่เริ่มที่ตัวเยาวชนเองก่อน การที่จะแก้ไขปรับเปลี่ยนด้วยวิธีการจากปัจจัยหรือสิ่งแวดล้อมภายนอกก็อาจจะไม่ได้ผลอย่างยั่งยืน เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นมีสาเหตุหลักจากปัจจัยภายในตัวเยาวชนที่สะท้อนออกมาทางพฤติกรรมต่อสังคมอย่างที่เราเห็นในปัจจุบันนั่นเอง

ส่วนแนวความคิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันสมควรนั้น จากการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการทั้งหลาย พบว่า ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสม หรือการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรของเยาวชน ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นปัญหาสำคัญและรุนแรงมากในสังคมไทยปัจจุบัน ในแง่ของการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมความอยากรู้อยากลองของเยาวชนนั้น นักวิชาการเชื่อว่า การปลูกฝังจริยธรรมเพื่อให้เยาวชนเกิดความระงับยับยั้งไม่ให้กล้าไปสู่ความผิดพลาด โดยเฉพาะในเรื่องการมีเพศสัมพันธ์นี้ถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะอย่างน้อยก็ทำให้เยาวชนสามารถจะวิเคราะห์ได้ด้วยตนเองในระดับหนึ่งว่า เขาควรจะควบคุมตนเองและสถานการณ์ไปได้ไกลมากน้อยแค่ไหนอย่างไร⁵ หากเยาวชนรู้จักที่จะใช้ปัญญาคิดพิจารณา และมีสติช่วยกำกับบทบาทหรือพฤติกรรมความต้องการของตัวเองอย่างเหมาะสมก็อาจจะไม่เกิดปัญหา ที่สร้างความเสื่อมเสียมาสู่ตนเองและสังคมได้ ประเด็นดังกล่าวนี้ นายแพทย์ประเวศ ได้ให้ข้อคิดไว้ว่า

หากมีปัญญา ธรรมชาติของเรื่องเพศและมีสติรู้ตัวเองก็จะลดการตกเป็นเหยื่อจนเกิดผลร้าย... ความล้าสอนทางเพศทำให้เป็นกามโรค และโรคเอดส์... บุคคลยิ่งต้องเรียนรู้ที่จะจัดการกับกามารมณ์ ไม่ให้เข้าไปสู่การมีเพศสัมพันธ์อันไม่เหมาะสม แต่ในความซับซ้อนของเหตุการณ์ที่บีบบังคับ เป็นการยากมากที่

³ รองศาสตราจารย์ ดร. อารี พันธุ์มณี, รู้ใจรู้จักถอดรหัสลูกวัยรุ่น (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไผ่ไหม, 2547), น. 24-25.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 98-103.

บุคคลจะเอาตัวรอดได้จากการมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสม การฝึกทักษะชีวิต (life skill) ที่จะเอาตัวรอดได้จึงมีความจำเป็น... กามารมณ์และเพศสัมพันธ์เป็นธรรมชาติของสัตว์ แต่มนุษย์มีจิตใจสูงต้องมีปัญญารู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อของ กามารมณ์ถ่ายเดียว ต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะใช้กามารมณ์มาเป็นเครื่อง เรียนรู้ให้เราเป็นคนฉลาดขึ้น และเป็นคนดีขึ้น จึงจะเป็นพัฒนาการทางจิต วิญญาณ⁶

แนวคิดดังกล่าวนี้ เมื่อต้องการพัฒนาเยาวชนให้เกิดความสมบูรณ์ในทางปฏิบัติก็ อาจจะพิจารณาร่วมกันได้ในแง่ทางจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเรื่องเพศในพุทธศาสนา ซึ่งตามทัศนะ พุทธศาสนาก็ได้ระบุไว้เช่นกันว่า พระพุทธเจ้านั้นทรงสนับสนุนให้บุคคลในปฐมวัยคือเด็กหรือ เยาวชนนั้น ควรเป็นวัยแห่งการแสวงหาวิชาความรู้ควบคู่ไปกับการฝึกฝนพัฒนาตนคือการปฏิบัติ ธรรม โดยเฉพาะการที่ยังอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนยังไม่ควรที่จะแสวงหาคู่ครองหรือยุ่งเกี่ยวกับเรื่อง กามราคะมากนัก⁷ ซึ่งคุณธรรมข้อที่จะทำให้บุคคลที่ยังอยู่ในวัยเรียนปฏิบัติตนได้ก็คือ "กามสังวร" ซึ่งหมายถึงการสำรวมในกาม การรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลหรือ หมกมุ่นในรูป เสียง กลิ่น รส และการสัมผัส ซึ่งหลักปฏิบัติดังกล่าวก็คือการนำหลักทมะมาใช้ นั่นเอง ซึ่งการมีทมะหรือการที่บุคคลปฏิบัติตนด้วยหลักทมะในแง่ที่เกี่ยวกับการมีเพศสัมพันธ์นั้น หากบุคคลมีคุณธรรมข้อนี้มากเท่าไร ก็สามารถควบคุมตนเองทั้งในเรื่องทั่วไปและเรื่องที่เกี่ยวข้อง เพศได้ดียิ่งขึ้น⁸

ดังนั้น แนวคิดดังกล่าวข้างต้น จึงนำไปสู่การพัฒนาจิตใจของเด็กและเยาวชน เพื่อ ต้องการให้เยาวชนได้รู้จักคิดป้องกันแก้ไขพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งในเบื้องต้นจำเป็น ที่จะต้องมีความเข้าใจต่อธรรมชาติ คือภาวะทางด้านจิตใจของเด็กและเยาวชนด้วย ในแง่พุทธ- ศาสนาอาจจะพิจารณาได้หลากหลายแง่มุม กรณีดังกล่าวข้างต้นเราอาจจะเห็นว่าเด็กหรือ เยาวชนในปัจจุบันมีการศึกษาที่จะเรียนรู้กันอย่างก้าวไกล มีความรู้ มีการศึกษาเล่าเรียนอย่างเป็น ระบบ ที่สำคัญมีความทันสมัยในเรื่องเทคโนโลยีที่ให้ความรู้แก่เด็ก แต่เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วอาจจะมี

⁶ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี, วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21: สู่ภพภูมิใหม่แห่ง การพัฒนา (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, 2545), น. 160-162.

⁷ กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์, "แนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพุทธศาสนา- เถรวาท," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), น. 80.

⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 86.

ความเห็นที่ขัดแย้งได้ว่า เหตุใดเด็กและเยาวชนบางส่วนไร้ซึ่งการควบคุมตนเอง ขาดความยับยั้งชั่งใจ และได้แสดงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ จนกระทั่งกลายเป็นปัญหาสังคมขึ้นมา ในประเด็นดังกล่าวนี้ อาจจะพิจารณาได้จากทัศนะของนายแพทย์ประเวศ วะสี ที่ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้บุคคลซึ่งถือเป็นมนุษย์มิใช่สัตว์ทั่วไป ได้สร้างพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหรือก่อพฤติกรรมปัญหาขึ้นมานั้น เป็นเพราะคนเราไม่ค่อยจะเรียนรู้และเท่าทันความนึกคิดของตนเองอย่างมีสติปัญญา เพื่อพิจารณาที่จะยับยั้งการกระทำบางอย่างในทางที่ไม่ดีได้ ทั้งที่คนเราก็มีการศึกษาหรืออาจจะเรียกได้ว่าได้รับการศึกษามากพอสมควร ประเด็นดังกล่าวนี้ท่านได้ระบุไว้อย่างน่าสนใจ ดังใจความตอนหนึ่งว่า

มนุษย์มีการศึกษามากมาย แต่เป็นการศึกษานอกตัว ถ้าไม่ศึกษาให้รู้ตัวเองแล้ว ไม่สามารถป้องกันกรกระทำเพราะตันทนได้ เพราะตันทนเกิดเร็วมากแบบสายฟ้าแลบ ไม่ทันรู้ตัว ทำให้ยับยั้งไม่ทัน ถ้ารู้ตัวก็ยับยั้งทัน...มนุษย์สามารถฝึกให้รู้ตัวเองได้ มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวที่สามารถเห็นหรือรู้จักตัวเองได้...การฝึกให้รู้ตัว คือการเจริญสติ การเจริญสติก็คือการเปลี่ยนจากความคิดไปเป็นรู้ ขณะที่คิดจะไม่รู้ตัว เมื่อการรู้ตัวเข้ามาแทนที่จะหยุดคิด การคิดกับการรู้ตัวจะแทนที่ซึ่งกันและกัน คือขณะคิดจะไม่รู้ตัว ขณะรู้ตัวจะไม่คิด ซึ่งไม่ได้แปลว่าจะฝึกไปเป็นไม่คิดเลย แต่เพื่อให้สามารถควบคุมการคิดได้ว่า เมื่อไหร่จะคิด เมื่อไหร่จะไม่คิด และคิดอย่างไรจึงเป็นประโยชน์ ไม่ใช่ควบคุมความคิดไม่ได้เลย ถูกความคิดทำร้ายอยู่เรื่อย⁹

เมื่อธรรมชาติของคนเราไม่สามารถที่จะควบคุมความคิดเพื่อยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมได้ปัญหาจึงเกิดตามมามากมาย ดังนั้น ในพุทธศาสนาจึงเสนอหลักทมะไว้ก็เพื่อให้บุคคลได้ฝึกควบคุมตนเองโดยใช้ปัญญาพิจารณา ไตรตรองก่อนที่จะแสดงพฤติกรรมอะไรออกมาสู่ภายนอก เมื่อคิดพิจารณาด้วยเหตุผลและมีสติปัญญาก็จะสามารถควบคุมหรือยับยั้งบังคับตนเองได้อย่างเหมาะสม ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้พระพุทธเจ้าเองก็ทรงแนะนำให้ท่านราหุลได้พิจารณาการกระทำต่าง ๆ ทั้งทางด้านการคิด การกระทำ และการพูด หรือเมื่อกำลังจะคิด กำลังจะทำ หรือกำลังจะพูดนั้น ควรพิจารณาเพื่อให้เห็นประโยชน์ต่อการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายหรือเสื่อมเสียต่อตนเองและเป็นผลกระทบด้านลบต่อสังคม ด้วยวิธีการ

⁹ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี, วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21: สู่ภพภูมิใหม่แห่งการพัฒนา, น. 79-83.

ใคร่ครวญไตร่ตรองให้รอบคอบด้วยปัญญาเสียก่อน แม้ว่าการกระทำต่าง ๆ ที่ได้กระทำไปแล้วทั้งที่เป็นความไม่ดีหรือเป็นความดี พระองค์ก็ให้นำกลับมาพิจารณาด้วย ซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกไปแล้วเป็นผลเสียหรือเป็นความผิดพลาด พระพุทธองค์ก็ทรงให้ตระหนักว่า สิ่งที่ทำไปแล้วนั้นไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา หรือความคิดก็ตั้งข้อให้ถือว่า "ผิดเป็นครู" และจะต้องสำรวจระวังมิให้เกิดขึ้นต่อไปอีก หากพฤติกรรมที่กระทำลงไปแล้วเป็นความดีหรือความถูกต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบแง่ลบต่อตนเองและสังคม พระองค์ก็ส่งเสริมให้ระลึกถึงความดีนั้นไว้ เพื่อเป็นทุนในการเสริมสร้างความดียิ่งขึ้นไปพระพุทธพจน์ดังกล่าวนี้ปรากฏใน จฬิราหุโลวาทสูตร ซึ่งระบุใจความไว้อย่างละเอียดชัดเจน และพอจะย่อใจความสำคัญของพระพุทธพจน์ดังกล่าวได้ดังนี้ว่า

ราหุล บุคคลควรพิจารณาให้ดีแล้วจึงทำกรรมทางกาย... ทางวาจา... ทางใจ... ถ้าเธอปรารถนาจะทำกรรมใดทางกาย... ทางวาจา... ทางใจ... เธอพึงพิจารณา กายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมนั้นเสียก่อนว่า "กายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง หรือเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้ง 2 ฝ่ายบ้าง กายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมนี้เป็นอกุศล (ความชั่ว) มีทุกข์เป็นกำไร (ผลตอบแทนหรือได้รับผลเสีย) มีทุกข์เป็นวิบาก กระนั้นหรือ" ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า "...กรรมทางกาย...กรรมทางวาจา...กรรมทางใจ เป็นไปเพื่อเบียดเบียน... มีทุกข์เป็นวิบาก" เห็นปานนี้ เธออย่าทำเด็ดขาด แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า "กายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน... กายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมนี้เป็นกุศล (ความดี) มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก" กายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมเห็นปานนี้เธอควรทำ... ราหุล เธอแม่เมื่อกำลังทำกรรมทางกาย... ทางวาจา... ทางใจอยู่ ก็พึงพิจารณากายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมนั้นแล้ว... "กายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมนี้เป็นอกุศล..." เธอพึงละกายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมเห็นปานนั้นเสีย แต่ถ้าเธอพิจารณาว่า "กายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมนี้เป็นกุศล..." เธอพึงเพิ่มพูนกายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมนั้น... ราหุล แม้เธอได้ทำกรรมทางกาย... ทางวาจา... ทางใจไปแล้ว... ถ้าเธอได้พิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า "... เป็นอกุศล... มีทุกข์เป็นกำไร..." กายกรรม... วจีกรรม... มโนกรรมเห็นปานนี้ เธอพึงแสดงเป้าหมาย ทำให้ง่ายในศาสดา หรือในเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายแล้วสำรวจต่อไป แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า "...มีสุขเป็นกำไร..." เธอพึงมีปิติและ

ปราโมทย์ สำเนียง ในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วย
กายกรรม...วจีกรรม... มโนกรรมนั้นแล¹⁰

การคิดใคร่ครวญหรือพิจารณาตามพุทธพจน์นี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นกุศโลบายหรือ
เทคนิควิธีที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในการนำมาซึ่งความตระหนักรู้ในการฝึกยับยั้งหรือควบคุมการ
แสดงออกทางพฤติกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม หรือข่มใจไว้ได้ก่อนที่จะทำอะไรที่ไม่ดีไม่ควรลง
ไป ในแง่ของการนำมาใช้กับเยาวชนเพื่อพัฒนาตนตามหลักทมะ หากเยาวชนได้ปฏิบัติตาม
หลักการที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ข้างต้น ก็จะช่วยให้เยาวชนมีแนวทางในการปฏิบัติตนตามหลัก
ทมะอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้อยู่ในความเหมาะสมได้ หรือกล่าวอีก
นัยหนึ่งก็คือเยาวชนสามารถนำเอาหลักพุทธพจน์ดังกล่าวนี้มาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตน
ตามหลักทมะได้เป็นอย่างดีทีเดียว ซึ่งในเบื้องต้นของการฝึกหัดพัฒนาตนก็จะทำให้เยาวชนเข้าใจ
หลักทมะอย่างชัดเจนและสามารถปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้อง และง่ายต่อการพิจารณาเห็นตาม
ความเป็นจริง

4.1.2 แนวคิดการปลูกฝังเพื่อพัฒนาเยาวชนด้วยหลักทมะ

แนวคิดในการปลูกฝังพัฒนาเยาวชนด้วยหลักทมะในที่นี้ ก็คือมุ่งบูรณาการหลักทมะ
ต่อการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตของเยาวชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาตนในสังคมต่อไปในอนาคต
ทั้งนี้ พฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์นั้น สามารถที่จะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาหรือทุกสถานการณ์ ดังนั้น ใน
แง่ของการนำหลักทมะเพื่อการปลูกฝังและพัฒนาเยาวชน ก็คือการสร้างจิตสำนึกให้ตระหนักรู้และ
ปฏิบัติตนด้วยหลักทมะ แนวคิดที่เกี่ยวกับการปลูกฝังเพื่อพัฒนาเยาวชนด้วยหลักทมะนี้ มุ่ง
อธิบายสาระของการเสนอแนวทางในการแก้ไขระยะยาวเพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งจะ
เห็นบทบาทของผู้ขับเคลื่อนให้บรรลุเป้าหมายก็คือ ผู้ปลูกฝังกับผู้รับการปลูกฝัง โดยเฉพาะ
บทบาทของผู้ปลูกฝังนั้นถือเป็นก้าวแรกที่สำคัญในการจะหาวิธีการหรือแนวทางในการปลูกฝัง
พัฒนาไปทิศทางไหนและอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวไว้ในประเด็นต่อไป เกี่ยวกับแนวคิดในการ
ปลูกฝังพัฒนาเยาวชนนี้ ท่านพุทธทาสได้แสดงทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า

เราจะต้องคิดหาทางสั่งสอนพิสูจน์ในทางที่เห็นข้อเท็จจริง (ในการกระตุ้นเตือน
(motive) ให้เกิดอยากจะทำดีด้วยความสมัครใจ)... โดยตั้งปัญหาให้เด็ก ๆ คิด

¹⁰ม.ม. (แปล) 13/109-111/119-125.

เอาเองอย่างอิสระว่า เขาเกิดมาทั้งที่ เขาควรจะได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้... สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ นั่น คืออะไรกันแน่ ขอให้เขาคิดดูอย่างที่เขาเป็นนักศึกษา เราจะต้องยู่ให้เขานิยมเคารพนับถือความเป็นตัวเอง และความเป็นนักศึกษาของเขาเอง ให้เขาคิดอย่างมีอิสระ พร้อมกันนั้นก็สอนให้เขาปฏิบัติตามลำดับ... ต้องสอนพิสูจน์และทำทุกอย่างด้วยความพยายามอย่างยิ่งให้เด็ก ๆ รู้ว่า ความต้องการทางอายตนะ¹¹ ของคนเรานั้นไม่ใช่ของจริง ไม่ใช่ความจริง... ฉะนั้น ควรจะมองหาสิ่งที่จริงกว่า... ไปจนถึงกับว่า เราสามารถควบคุมอายตนะ ควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย เหล่านี้ให้อยู่ในร่องในรอยของความเป็นมนุษย์ จะดีกว่า จะปลอดภัยกว่า และประเสริฐกว่าด้วย¹²

แนวคิดของท่านพุทธทาสดังกล่าวนี้ ก็คือการทำให้เด็กและเยาวชนใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาคือการมีทมะ โดยให้รู้จักความจริงขั้นมูลฐาน หรือมีรากฐานทางพุทธธรรมที่ถูกต้อง เช่นไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่โกรธง่าย ไม่โลภมากเกินไป ไม่มกมายลุ่มหลงในสิ่งที่เป็นทั้งนามธรรมและรูปธรรมมากเกินไป เมื่อปลุกฝังกันตั้งแต่วัยเด็ก ๆ พอบรรลุนิติภาวะความเป็นวัยรุ่นก็จะรู้จักคิดยับยั้ง รู้จักบังคับกิเลส ในทัศนะของท่านพุทธทาส การบังคับควบคุมตนก็คือการบังคับกิเลส ไม่ให้กิเลสครอบงำแล้วก็ไม่ทำผิด¹³ ดังนั้น ในเบื้องต้นก็จะเห็นได้ว่า ท่านพุทธทาสเน้นเรื่องการฝึกให้รู้จักเรียนรู้อย่างเท่าทันกับความเป็นจริงของอายตนะ และการรู้จักควบคุมอายตนะ นั่นก็คือกระบวนการฝึกฝนตนเองด้วยการใช้หลักทมะ ได้แก่ การฝึกกาย วาจาและใจให้สามารถประพฤติ

คำว่า “ความต้องการทางอายตนะ” ตามทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ ในที่นี้หมายถึงความต้องการของตาที่จะเห็นรูปย่อยวน ความต้องการของหูที่จะได้ยินเสียงไพเราะ ความต้องการของลิ้นที่จะได้ลิ้มรสอร่อยและอื่น ๆ ทั้งหมดอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจที่พุ่งเล็งไปยังรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และธรรมารมณ์นี้ เรียกว่าความต้องการของอายตนะ ความต้องการของอายตนะนี้ไม่ใช่ความจริง พิสูจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันว่าไม่เป็นความจริง เป็นความหลอกลวงในทางคลื่นแสง คลื่นเสียง คลื่นประสาท วิธีของประสาทหลายมิติที่พิสูจน์ให้เห็นว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เหล่านี้ไม่ใช่ความจริง.

¹²พุทธทาสภิกขุ, จริยธรรม (การเสริมสร้างจริยธรรมแก่เด็กวัยรุ่น) (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, 2542), น. 33-35.

¹³พุทธทาสภิกขุ, การช่วยผู้อื่นให้มีธรรมะ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2548), น. 34.

ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ทมะจึงหมายถึงการฝึกฝนอายตนะ กล่าวคือ ฝึกหรือบังคับควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มิให้ตกอยู่ในอำนาจของรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ อายตนะ ทั้ง 6 ประการนี้ หากบุคคลได้รับการฝึกฝนมาดี ก็จะทำให้ชีวิตมีความสุข หากไม่ได้รับการฝึกฝนก็จะก่อให้เกิดทุกข์เพราะอายตนะได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอรรถกถาคตสูตร ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสอายตนะ 6 ประการนี้ ที่บุคคลไม่ฝึก ไม่คุ้มครอง ไม่รักษา ไม่สำรวจระวังแล้ว ย่อมนำทุกข์มีประมาณยิ่งมาให้ ผัสสอายตนะ 6 ประการอะไรบ้าง คือ ผัสสอายตนะคือจักขุ(ตา)... โสตะ(หู)... ฆานะ(จมูก)... ชิวหา(ลิ้น)... กาย... มโน(ใจ) ที่บุคคลไม่ฝึกฝน ไม่คุ้มครอง ไม่รักษา ไม่สำรวจระวังแล้ว ย่อมนำทุกข์มีประมาณยิ่งมาให้... ภิกษุทั้งหลาย ผัสสอายตนะ 6 ประการนี้แล ที่บุคคลได้ฝึกฝน ได้คุ้มครองรักษา สำรวมระวังดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้¹⁴

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงข้อแนะนำให้บุคคลใช้สติปัญญาพิจารณาเพื่อควบคุมพฤติกรรมของตน เมื่อมีการกระทบระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกนี้ไว้ในพระสูตรเดียวกันนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย...บุคคลเห็นรูปที่ชอบใจและรูปที่ไม่ชอบใจแล้ว พึงบรรเทาความกำหนัดในรูปที่ชอบใจ และไม่พึงเสียใจว่าเราได้เห็นรูปไม่น่ารัก ได้ยินเสียงที่น่ารักและเสียงที่ไม่น่ารัก พึงระงับใจในเสียงที่น่ารัก พึงบรรเทาความขัดเคืองใจไม่ชอบใจในเสียงไม่น่ารัก ไม่พึงเสียใจว่าเราได้ยินเสียงไม่น่ารัก... พึงบรรเทาความขัดเคืองใจไม่ชอบใจในกลิ่นที่ไม่น่าใคร่ และพึงกำจัดความดีใจในกลิ่นที่น่าใคร่... ไม่พึงลิ้มรสที่อร่อยด้วยความติดใจ และไม่ควรรินร้ายในเมื่อลิ้มรสที่ไม่อร่อย เมื่อถูกสัมผัสที่เป็นสุขกระทบแล้ว ไม่พึงมัวเมา แม้ถูกสัมผัสที่เป็นทุกข์กระทบเข้าก็ไม่พึงหวั่นไหว... เมื่อบุคคลฝึกอบรมให้ดีแล้วในอารมณ 6 ประการเหล่านี้ จิตของบุคคลนั้น ถูกสุขสัมผัสหรือทุกข์สัมผัสย่อมไม่หวั่นไหวในที่ไหน ๆ...¹⁵

การที่บุคคลรู้จักใช้หลักทมะฝึกฝนพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรู้จักฝึกฝนระวังในเรื่องอายตนะทั้งหก หรือการสำรวมระวังยับยั้งอารมณในเรื่องของการรับรู้ทางตา หู จมูก

¹⁴ ส.สพ. (แปล) 18/94/97.

¹⁵ ส.สพ. (แปล) 18/94/98-99. พระสูตรนี้ในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสยามรัฐมีชื่อว่า "สังคยสูตรที่ 1"

ลื่น ภาย และใจได้อย่างเหมาะสม ก็จะไม่ทำให้บุคคลต้องประสบทุกข์หรือเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้น
 อย่างที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะการปฏิบัติตนในระดับเยาวชน การปลูกฝังให้รู้จักระวังใน
 เรื่องของอายตนะ ก็หมายถึงการมุ่งให้เยาวชนได้ระวังในเรื่องของการรับรู้สิ่งทั้งหลาย ซึ่งผ่านเข้า
 มาสู่ตนที่สัมพันธ์กับอายตนะทางตา หู และใจเป็นต้น โดยเฉพาะสื่อต่าง ๆ ต้องระมัดระวังและรู้จัก
 ที่จะเลือกเสพในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ และไม่รับเอาสิ่งที่มีโทษแก่ตนเอง ระวังเรื่องการเสพบริโภค
 ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นอาหารและหรือวัตถุ ที่สัมพันธ์กับอายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น และใจ ซึ่ง
 เยาวชนจะต้องระมัดระวังรู้จักเลือกเสพให้พอเหมาะพอดีแก่สถานะตนเอง ที่สำคัญคือต้องระวัง
 ไม่ให้เกิดโทษแก่ตนเอง นอกจากนี้ ก็ควรระมัดระวังและปิดกั้นสิ่งเสียหายที่ผ่านทางอายตนะคือ
 ภายเป็นต้น เช่น ภัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นยาเสพติด ภัยคุกคามทางอาชญากรรมทางเพศ หรือ
 โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ที่ล้วนเป็นอันตรายมาสู่ตนเอง ซึ่งเยาวชนจะต้องใช้สติปัญญาพิจารณา
 และมีเจตคติที่ดีต่อการรับรู้ นั้น ๆ เพื่อสำรวมระวังยับยั้งและปิดกั้นมิให้เป็นโทษแก่ตนเอง โดยบาง
 สิ่งอาจจะระวังให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม หรือบางสิ่งเมื่อเกิดขึ้นหรือได้รับรู้แล้วสามารถที่จะเลือกรับ
 นำไปปฏิบัติให้เกิดความถูกต้องเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมได้ การปฏิบัติตนเช่นนี้อาจกล่าว
 ได้ว่า เป็นการสร้างเจตคติและค่านิยมที่ดีให้แก่ตนเองตามทัศนะพุทธศาสนา ซึ่งเจตคติในพุทธ
 ศาสนาเป็นเจตคติที่มองสิ่งต่าง ๆ ตามเหตุปัจจัยอันจะนำไปสู่ทำที่แห่งการเรียนรู้และสามารถที่จะ
 เลือกนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ได้ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวไว้ความตอนหนึ่งว่า

ชีวิตในแต่ละวันของคนเรา นี้ เต็มไปด้วยประสบการณ์ที่เข้ามาทั้งทางตา ทางหู
 จมูก ลิ้น ภาย ใจ ได้แก่ สิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน ได้ลิ้มรส ฯลฯ ชีวิตของเราแต่ละวันนี้
 อยู่กับอารมณ์ทั้ง 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ การรับรู้
 อารมณ์หรือประสบการณ์เหล่านี้ เป็นชีวิตส่วนใหญ่ของเราในแต่ละวัน...คน
 ส่วนใหญ่ที่ต้องประสบกับอารมณ์ทั้ง 6 เหล่านี้ มีท่าที่ต่อมันอย่างไร...การคิด
 ปปรุงแต่งไปตามอัตวิสัยว่า จะรัก จะเกลียด จะอยากเอา อยากได้ หรืออยาก
 ทำลาย เป็นต้น ทัศนคติอย่างนี้นำไปสู่แรงจูงใจใฝ่เสพและนำไปสู่ค่านิยมบริโภค
 ซึ่งสัมพันธ์กันหมด แต่ถ้ามีการเรียนรู้...มองเห็นรูปด้วยตา ได้ยินเสียงด้วยหูแล้ว
 ไม่เป็นไปตามความยินดี (ความรักหรือชอบใจ) ยินร้าย (ความเกลียดหรือความ
 ไม่ชอบใจ) แต่จะมีสติสัมปชัญญะรับรู้ กำหนดรู้สิ่งนั้น ๆ ตามความเป็นจริง...
 ทัศนคติที่มองสิ่งต่าง ๆ ตามเหตุปัจจัย จึงเป็นทัศนคติที่มองสิ่งทั้งหลายเป็นการ
 รับรู้ คือมองโดยสัมพันธ์กับคุณค่าต่อชีวิตว่าจะเอาความรู้จากสิ่งนั้นมาใช้พัฒนา

ชีวิตของตนได้อย่างไร และใช้กับสังคมได้อย่างไร...ถ้าเปลี่ยนทัศนคติจากยินดี ยินร้ายมาเป็นการเรียนรู้ ก็หมายถึงการศึกษาได้เริ่มต้นแล้ว...¹⁶

ดังนั้น การฝึกฝนเรียนรู้จากประสบการณ์เหล่านี้ เป็นสิ่งที่ควรจะต้องปลูกฝังให้เยาวชนได้ พัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของตนเองด้วยเสมอ เพราะการรับรู้อารมณ์ และสามารถระวังยับยั้งอารมณ์ในเรื่องอายตนะเหล่านี้ได้มากเท่าใดก็จะเป็นเรื่องที่ดีมากเท่านั้น ซึ่งจะไม่ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มาสู่ตนเองและสังคมได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “การสำรวม ระวังยับยั้งอารมณ์ทางตา หู เป็นต้นเหล่านี้ได้เป็นความดี ย่อมปราศจากปัญหาทั้งปวงได้”¹⁷

แนวทางตามทัศนะพุทธศาสนาที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนี้ จึงเป็นอีกวิธีการหนึ่ง ที่ครอบคลุมกระบวนการฝึกพัฒนาตนด้วยการฝึกฝนหรือขมิใจ และตระหนักถึงการยับยั้งชั่งใจ ต่อการรับรู้และรู้เท่าทันกับสิ่งต่าง ๆ ที่อาจจะนำมาซึ่งการบรรเทาหรือประดับประดาให้ สามารถนำพาเยาวชนไปสู่การดำเนินชีวิตที่มั่นคงมีความสุข หรืออาจเป็นการลดพฤติกรรมที่มี สาเหตุมาจากความโลภ โกรธ หลง เป็นต้นได้ในระดับที่เหมาะสม พร้อมกันนั้นก็ส่งเสริมความ มุ่งมั่นสรรสร้างความดีคือกุศลธรรม ให้เกิดการพัฒนาของศักยภาพในทางที่ตั้งามยิ่งขึ้นต่อไป ดังนั้น เมื่อพิจารณาในแง่ของการนำหลักทมะมาใช้ในเชิงปลูกฝังและพัฒนาเยาวชนนี้ ก็คือการ สร้างทมะให้เป็นแกนหรือหัวใจในการที่จะทำให้เยาวชนได้มีความตระหนักคิดจากที่ได้ยิน ได้ฟัง ได้รับคำแนะนำสั่งสอนมาศึกษาอบรมตน เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางปัญญาและพิจารณาอย่างมี เหตุผลด้วยตัวของเยาวชนเอง แนวความคิดเกี่ยวกับการปลูกฝังและพัฒนาเยาวชนด้วยหลักทมะ ดังกล่าวนี้นั้น พระพรหมคุณาภรณ์ได้แสดงทัศนะไว้สอดคล้องกัน โดยเฉพาะในแง่ของการสร้าง จิตสำนึกด้วยการศึกษาและฝึกฝนพัฒนาตนเองด้วยหลักทมะ ดังมีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า

การสร้างทมะ ก็คือการสร้างจิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น การสร้างนิสัยของนักศึกษา... นิสัยนักศึกษาก็คือหลักธรรมข้อทมะนี้ กล่าวคือ การมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองอยู่เสมอ จิตใจที่มุ่งฝึกฝนพัฒนา ตนมีลักษณะที่เด่นอย่างหนึ่งก็คือ การมองอะไร ๆ เป็นการเรียนรู้หมด หมายความว่าเมื่อเขาได้พบเห็นมีประสบการณ์อะไร เขาจะมองในแง่ที่จะเลือก เอามาใช้เอามาทำให้เป็นประโยชน์คือจะคอยถามตัวเองว่าประสบการณ์นั้นๆ

¹⁶ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), ศาสนาและเยาวชน, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2539), น. 52-54.

¹⁷ ช.ธ. (แปล) 25/360-361/146.

จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการแก้ไขปรับปรุงตัวของเขาเองอย่างไร หรือว่าจะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ในการช่วยเหลือกัน ในการแก้ไขปัญหาก็ได้ อย่างไรก็ตาม¹⁸

ดังนั้น การปลูกฝังพัฒนาเยาวชนด้วยการปฏิบัติตามหลักทมะโดยรวมแล้วก็คือเน้นด้านจิตใจและด้านปัญญา คือการคิดวิเคราะห์ไตร่ตรองและรู้จักการยับยั้งออกุศลกรรมหรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เพื่อพัฒนาพฤติกรรมตนเอง ซึ่งการปลูกฝังทมะให้เป็นการสร้างนิสัยของนักศึกษาในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ที่ได้ระบุไว้แล้วข้างต้นนั้น เป็นการโยงให้เห็นความสำคัญของการศึกษา ได้แก่การจัดการศึกษาที่ฝึกให้คนมีจิตสำนึกต่อสังคม มีจิตใจและความเข้าใจที่คำนึงถึงหรือเห็นแก่ความดีงามและประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวมหรือการมีชีวิตที่อยู่ร่วมกัน¹⁹ ทั้งนี้ พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า สังคมใดที่มีจุดหมายทางปัญญา จะมีความเจริญก้าวหน้าไปได้ตลอด จนสามารถที่จะทำให้สังคมนั้น ๆ พ้นจากปัญหาต่าง ๆ ได้ เพราะการแก้แก้ปัญหาทั้งหมด ก็คือต้องแก้ได้ด้วยปัญญานี้เอง²⁰ ได้แก่การรู้จักคิดหรือความคิดแบบคายที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ”²¹ ความคิดแบบคายดังกล่าวนี้ทำให้รู้จักหาความรู้ และทำให้สามารถนำความรู้มาใช้ประโยชน์ กล่าวง่าย ๆ ก็คือคิดหาความรู้กับคิดใช้ความรู้ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ได้สรุปใจความสำคัญของการแก้ปัญหาวัดสั้น ๆ แต่มีความสำคัญอย่างลึกซึ้งว่า “ปัญหานั้นคู่กับปัญญาปัญหามาเพราะปัญญาไม่มี เมื่อปัญญามาปัญหาก็หมดไป”²²

4.1.3 การเสริมสร้างพัฒนาเยาวชนในการปฏิบัติตนตามหลักทมะ

แนวคิดในการปลูกฝังพัฒนาศักยภาพของเยาวชน ให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสมนั้น หากไม่มีหลักธรรมอันเป็นวิธีการที่จะอิงอาศัยเพื่อนำไปสู่การฝึกหัดและพัฒนาตนตามหลักทมะใน

¹⁸ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), น. 37-38.

¹⁹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), จัดระเบียบสังคม ตามคตินิยมแห่งสังฆะ, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, 2545), น. 16.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 18.

²¹ ม.ม. (แปล) 12/15/18; ส.ม. (แปล) 19/83/54. เป็นต้น

²² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), จัดระเบียบสังคม ตามคตินิยมแห่งสังฆะ, น. 19.

พุทธศาสนาอย่างเป็นระบบแล้ว การมุ่งชี้แนะหรือสั่งสอนโดยปลูกฝังให้เยาวชนปฏิบัติตนตามหลักทมะแต่เพียงอย่างเดียวนั้น อาจจะทำให้เยาวชนไม่เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โดยเฉพาะการที่จะทำให้เยาวชนเข้ามาสู่แนวปฏิบัติพัฒนาตนตามหลักทมะได้นั้น จะต้องอาศัยหลักธรรมอันเป็นแนวคิดหรือหลักการที่สำคัญทางพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการปลูกฝัง เพื่อเสริมสร้างเยาวชนให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้องและเห็นผลชัดในเชิงคุณภาพ ซึ่งในทางปฏิบัติสามารถนำเอาแนวคิดมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งการฝึกปฏิบัติตนโดยเฉพาะการควบคุมตนเองด้วยการฝึกยับยั้งกิเลสทั้งหลาย และการฝึกปรือเพื่อเสริมสร้างชีวิตให้เกิดแก่นั่น พุทธศาสนาได้เสนอหลักการที่อาจจะกล่าวได้ว่า เป็นเสมือนขุมพลังแห่งการขับเคลื่อนและหนุนนำการปฏิบัติทางจิตใจในระดับปัจเจกบุคคล ให้บรรลุเป้าหมายที่เป็นระบบและสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ คือเป็นการเกื้อหนุนและผลักดันให้เกิดผลสำเร็จด้วยดี หลักธรรมเพื่อการเสริมสร้างพัฒนาเยาวชนในการปฏิบัติตนตามหลักทมะดังกล่าวนี้ ได้แก่หลัก“พละ 5”²³ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อินทรีย์ 5”²⁴

ตามทัศนะพุทธศาสนานั้นเห็นว่า การที่บุคคลจะกระทำกิจอะไรหรือฝึกปฏิบัติตนด้วยหลักการใด ๆ และจะให้บรรลุเป้าหมายหรือประสบความสำเร็จได้อย่างไรนั้น จะต้องอาศัยธรรมที่เป็นพลังเกื้อหนุนหรือธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน กล่าวคือ จะต้องมีความศรัทธาหรือความเชื่อที่เป็นไปในลักษณะสองประการ คือความเชื่อต่อหลักปฏิบัตินั้น ๆ และความเชื่อมั่นในตนเองต่อการปฏิบัติในกิจนั้น ๆ หรืออีกนัยหนึ่งมีความเชื่อว่ากิจที่ทำหรือหลักการที่ปฏิบัติเป็นสิ่งที่ดี และเชื่อว่าตนเองก็มีความสามารถที่จะทำหรือปฏิบัติให้เป็นผลสำเร็จได้²⁵ ศรัทธาหรือความเชื่อที่พุทธศาสนามุ่งเน้นและให้ความสำคัญก็คือความเชื่อที่มีเหตุผล มีความมั่นใจในความจริงความดีของสิ่งที่นับถือหรือปฏิบัติ เมื่อมีศรัทธาเช่นนี้แล้ว ศรัทธาจะเป็นใหญ่ในการทำหน้าที่กำจัดอกุศลคือความไม่เชื่อถือและส่งผลเป็นปัจจัยต่อเนื่องถึงการปฏิบัติอื่น ๆ กล่าวคือศรัทธาจะทำให้เกิดความเพียรพยายามหรือมีวิริยะซึ่งวิริยะจะทำหน้าที่เป็นใหญ่ในการกำจัดความเกียจคร้าน ความท้อถอยหรือความหดหู่ สติจะเป็นหลักกำกับใจไว้กับการปฏิบัติในกิจนั้น ๆ โดยมีหน้าที่กำจัดความ

²³ม.ม. (แปล) 13/247/293; ส.ม. (แปล) 19/705-716/369; 749-758/372; อง.ปญจก. (แปล) 22/13-16/17-20.

²⁴ส.ม. (แปล) 19/471-491/282-302; ขุ.ป. (แปล) 31/184-203/290-332; อภ.วิ. (แปล) 35/821/528.

²⁵สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมมานุกรม (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515), น. 304.

ประมาทหรือความหลงลืมสติ เมื่อสติมั่นคงแล้วย่อมส่งผลต่อการมีสมาธิ หรือความมีใจตั้งมั่นแน่วแน่ซึ่งจะทำหน้าที่กำจัดความฟุ้งซ่าน ความลังเล การมีใจวอกแวกได้ และสมาธินี้ย่อมเป็นปัจจัยทำให้เกิดปัญญารู้เท่าทันตามเป็นจริง รู้สิ่งที่ทำที่ปฏิบัติ ซึ่งปัญญาจะทำหน้าที่กำจัดอวิชชา²⁶ ในอีกแง่หนึ่ง ปัญญานั้นยังเป็นเครื่องคอยกำกับกำลังคือศรัทธา วิริยะ และสมาธิให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องไม่ผิดพลาด กล่าวคือให้เชื่อมั่นในสิ่งที่ถูกต้อง ให้พากเพียรพยายาม และให้มีจิตใจมั่นคงในทางที่ถูกต้อง²⁷ ปัญญาจึงเป็นประธานในการทำหน้าที่กำกับเพื่อให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องทุกประการ

ธรรมทั้ง 5 ประการนี้²⁸ อันได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา จัดเป็นธรรมชุดเดียวกัน แต่เรียกชื่อต่างกันไป 2 อย่าง ทั้งนี้ ตามหน้าที่ที่ทำ คือเรียกชื่อว่า "พละ" โดยความหมายว่าเป็นกำลังทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ซึ่งอกุศลธรรมที่ตรงกันข้ามแต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ เรียกชื่อว่า "อินทรีย์" โดยความหมายว่าเป็นเจ้าการในการทำหน้าที่ครอบงำเสียซึ่งอกุศลธรรมที่ตรงกันข้ามแต่ละอย่าง คือความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความมกมายไม่รู้จริง²⁹ หลักธรรมชุดดังกล่าวนี้ สามารถใช้สำหรับการปฏิบัติธรรมได้ทั่วไป ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด³⁰ ซึ่งกระบวนการปลุกฝังเยาวชนให้ปฏิบัติตนตามหลักทมะ อันเป็นหลักปฏิบัติฝึกควบคุมตนเองจากภายในหรือเน้นการฝึกปฏิบัติทางใจ จึงมีความเหมาะสมและมีจำเป็นที่จะต้องอาศัยหลักธรรมดังกล่าวนี้ เพื่อส่งเสริมให้เป็นพลังหรือเป็นเครื่องเกื้อหนุนในการปฏิบัติตนด้วยหลักทมะ ซึ่งมีเป้าหมายในการเสริมสร้างพัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของเยาวชนไทยให้บรรลุผลสำเร็จได้ด้วยดี

²⁶ ชุ.ป. (แปล) 31/185/291-292.

²⁷ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ธรรมสารเทศนา (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา, 2549), น. 354. (พิมพ์ฉลองอายุสมมงคล 60 ปี พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9, ราชบัณฑิต) วัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร 15 กุมภาพันธ์ 2548).

²⁸ ดูคำอธิบายและรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), น. 875-879.

²⁹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), น. 419-420.

³⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, น. 875.

4.1.3.1 การเสริมสร้างด้วยพลังแห่งศรัทธา

การที่จะให้เยาวชนรู้จักประพฤติปฏิบัติตนเองด้วยหลักทมะ ตามที่ผู้วิจัยได้เสนอไว้ข้างต้นนั้น จึงต้องดำเนินการอย่างเป็นกระบวนการ หมายความว่า การจะใช้หลักทมะให้มีประสิทธิภาพในการฝึกควบคุมตนของเยาวชน จะต้องอาศัยหลักธรรมที่เป็นพลังสร้างเสริมให้เกิดผลสูงสุด กล่าวคือ ประการแรกจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้แก่เยาวชน ความเชื่อมั่นของเยาวชนก็มาจากความมั่นใจในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา กล่าวคือ "ศรัทธา" ทั้งนี้ พุทธศาสนาเห็นว่าความเชื่อหรือความศรัทธาในพุทธศาสนาหรือในหลักธรรมคำสอนอย่างมั่นคงแล้วนั้น ย่อมนำไปสู่ความเชื่อมั่นในการปฏิบัติตามคำสอนนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพหลักศรัทธาในพุทธศาสนาถือเป็นหลักธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน (controlling faculty) ซึ่งเรียกว่า "สัทธินทรีย์"³¹ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงย้ำให้พุทธสาวกทั้งหลายเน้นการปลูกศรัทธาหรือการสร้าง ความเชื่อมั่นในพุทธศาสนาต่อพุทธศาสนิกชนไว้เป็นลำดับแรก ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ในปฐมมิตตามัจจุสูตร ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงอนุเคราะห์คนเหล่าใด จะเป็นมิตรก็ตาม อำมาตย์ ญาติ สายโลหิตก็ตาม ให้ความสำคัญค่าที่ควรรับฟัง เธอทั้งหลายพึงชักชวนคนเหล่านั้น ให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตตียังคะ (องค์เครื่องบรรลุนิโศดา) 4 ประการ... คือ 1) เธอทั้งหลาย พึงชักชวนให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า... 2) เธอทั้งหลาย พึงชักชวนให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม... 3) เธอทั้งหลาย พึงชักชวนให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์... 4) เธอทั้งหลาย พึงชักชวนให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวให้ดำรงอยู่ในศีลที่พระอริยะชอบใจ ไม่ขาด... ไม่ถูกตีค้นหาและทิวฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ...
ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงอนุเคราะห์คนเหล่าใด จะเป็นมิตรก็ตาม อำมาตย์ ญาติ สายโลหิตก็ตาม ให้ความสำคัญค่าที่ควรรับฟังเธอทั้งหลายพึงชักชวนคนเหล่านั้นให้ตั้งมั่นให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตตียังคะ 4 ประการนี้แล³²

³¹ที.ปา. (แปล) 11/320/310; ส.ม. (แปล) 19/471-491/282-302; ชุ.ป. (แปล) 31/184-203/290-332; อภิ.วิ. 35/821/528.

³²ส.ม. (แปล) 19/1012/515-516.

ดังนั้น กระบวนการปลูกฝังจึงต้องเริ่มที่การสร้างศรัทธาความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นในตัวเยาวชน เพราะว่าศรัทธาจะมีบทบาทสูงมากในการชักนำหรือยึดโยงเยาวชนเข้าหากัลยาณมิตร ได้แก่ผู้ชี้แนะสั่งสอนหรือผู้มีบทบาทในการปลูกฝังหลักทมะ โดยศรัทธานั้นจะอยู่ภายใต้การกำกับของสัมมาทิฏฐิ เนื่องจากกระบวนการพัฒนาชีวิตในทุกระดับตามหลักพุทธศาสนานั้น นอกจากจะมีศรัทธาคือความเชื่อมั่นแล้ว จะต้องเป็นความเชื่อที่เป็นไปอย่างถูกต้องชอบด้วยเหตุผล ความเชื่อหรือความศรัทธาจึงต้องดำรงอยู่ด้วยสัมมาทิฏฐิ คือไม่เชื่ออย่างมงายไร้เหตุผล(มัจฉาทิฏฐิ) ซึ่งการสร้างสัมมาทิฏฐิให้เกิดขึ้นตามหลักพุทธศาสนา ก็มีอยู่ 2 แนวทาง ได้แก่การเข้าหาผู้แนะนำสั่งสอนอันเป็นปัจฉัยภายนอก และการรู้จักคิดอย่างถูกวิธีหรือคิดแบบโยนิโสมนสิการอันเป็นปัจฉัยภายใน³³ สัมมาทิฏฐินี้จะดำรงอยู่ในกระบวนการพัฒนาตนเอง ตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงจุดสุดท้าย และจะมีพัฒนาการอย่างมีคุณภาพไปตามลำดับขั้นตอนของการฝึกหัดพัฒนาตน ในฐานะเป็นแกนนำที่ยึดโยงร้อยประสานระบบทั้งหมดให้สัมพันธ์กัน และแสดงบทบาทกำกับชี้แนะกระบวนการฝึกหัดพัฒนาตนเอง³⁴ ทั้งนี้ บทบาทหน้าที่ของสัมมาทิฏฐิในกระบวนการพัฒนาตนเองนั้น ในทัศนะพุทธศาสนาจะมีนัยที่สำคัญ 2 ประการคือเป็นตัวสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และสนับสนุนกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญออกงามไปพลอยยิ่งขึ้น³⁵ ซึ่งจะปรากฏชัดเจนมากในขั้นตอนของกระบวนการสร้างความเพียรที่เป็นพลังแห่งการปฏิบัติตนด้วยหลักทมะตามแนวสัมมัปปธาน 4 ดังจะได้กล่าวถึงในลำดับต่อไป

นอกจากนี้ การปลูกฝังความเชื่อดังกล่าวอาจรวมถึงการปลูกฝังความรู้สึกละอายชั่วกลัวบาปเข้าไปด้วย กล่าวคือจะต้องเน้นสั่งสอนให้เยาวชนรู้สึกมีความละอายต่อกุศลธรรม ได้แก่ให้มีความละอายต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต หรือละอายต่อการประกอบบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย และปลูกฝังให้เกิดความเกรงกลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต หรือกลัวต่อการประกอบบาปอกุศลธรรม³⁶ แนวคิดดังกล่าวนี้ก็คือการถ่ายทอดหลักhiriและโอดตัมปะให้มีขึ้นในจิตใจของเยาวชน หมายความว่า การปลูกฝังความเชื่อหรือศรัทธาในพุทธศาสนาให้ได้ผลอย่าง

³³ม.มู. (แปล) 12/452/491.

³⁴พระมหาสมบุรณ์ พรรณนา, "การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฏฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก," วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), น. 119-120.

³⁵อง.เอกก. (แปล) 20/299/38.

³⁶อง.สตตก. (แปล) 23/67/139.

4.1.3.2 การเสริมสร้างด้วยพลังแห่งวิริยะ

กระบวนการที่สืบเนื่องต่อกันประการต่อมาก็คือ เมื่อทำให้เยาวชนเกิดศรัทธาหรือมีความเชื่อมั่นในพุทธศาสนาอย่างถูกต้องแล้ว ต่อจากนั้นก็ต้องสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนเกิดความเพียร ความเพียรในที่นี้ ตามนัยทางพุทธศาสนาหมายถึงการสร้างพลังแห่งความพยายามเพื่อที่จะลด ละ เลิกอกุศลธรรม และเร่งความรุ่งโรจน์แห่งกุศลธรรมให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ซึ่งเรียกว่า "วิริยพละ"³⁸ หรือในแง่ของความเป็นใหญ่ในการทำหน้าที่เพื่อกำจัดความหตุ้ ความท้อถอยหรือเกียจคร้าน เรียกว่า "วิริยอินทรีย์"³⁹ แนวทางในการสร้างความเพียรเพื่อลด ละ เลิก บาปอกุศล และเจริญกุศลธรรมนี้ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักสัมมปปธาน 4 ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ใน กัณฐัพพสูตร ว่า "ภิกษุทั้งหลาย...พึงเห็นวิริยพละได้...ในสัมมปปธาน 4..."⁴⁰ ดังนั้น เมื่อเยาวชนมีความศรัทธาในพุทธศาสนา มีความตระหนักและเข้าใจในกฎแห่งกรรมทางพุทธศาสนาเป็นอย่างดีแล้ว การที่จะสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนเกิดความเพียรดังกล่าวนี้ จึงจำเป็นต้องปลูกฝังการรู้จักวิธีลด ละ เลิกพฤติกรรมที่ชั่วร้าย มีความละเอียดรอบคอบ และรู้จักสร้างความสำเร็จให้แก่ตนเอง โดยใช้หลักทมะปฏิบัติตามวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พุทธสาวกได้ปฏิบัติตนใน ปธานสูตร ว่า

ภิกษุทั้งหลาย...ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่า "สังวรปธาน"...สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า "ปหานปธาน"...ภิกษุทั้งหลาย...สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่น เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่า "ภาวนापธาน"...สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร

³⁸อง.ปญจก. (แปล) 22/14/18. "วิริยพละ" นี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน วิตถตตสูตร ว่า "ภิกษุทั้งหลาย...วิริยพละ เป็นอย่างไร คือ พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปรรวณความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิดขึ้น มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ นี้เรียกว่า "วิริยพละ."

³⁹ที.ปา.(แปล)11/320/310; ส.ม. (แปล) 19/471-491/282-302; ชุ.ป. (แปล) 31/184-203/290-332; อภิ.วิ. 35/821/528.

⁴⁰อง.ปญจก. (แปล) 22/15/19-20.

ประกอบจิตมุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ไม่เสื่อมหาย ภาวัญญาภาพ ไพบูลย์ เจริญ
เต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า “อนุรักษนาปธาน”⁴¹

กระบวนการของการปฏิบัติตนตามหลักสัมมัปปธาน 4 ดังกล่าวข้างต้นนี้ เมื่อ
พิจารณาในประเด็นเชิงลึกก็จะพบบทบาทของการนำหลักทมะไปใช้เพื่อหยุด ยับยั้ง หรือควบคุม
พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ในขณะที่เดียวกันก็ใช้หลักทมะเพื่อฝึกปรือหรือสร้างเสริมความดีให้แก่
ตนเองด้วย เพราะฉะนั้น หลักทมะในกระบวนการดังกล่าวข้างต้นนี้ จึงถูกนำมาใช้โดยมีความเชื่อ
หรือศรัทธา ตลอดถึงมีความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลธรรมที่ได้สั่งสมให้เกิดขึ้นในตัวเยาวชนมา
ตั้งแต่ต้น กระบวนการดังกล่าวจึงทำให้มองเห็นบทบาทของทมะได้อย่างชัดเจนว่า ทมะได้ถูก
นำไปใช้เพื่อการฝึกหัดพัฒนาตน ทั้งแง่ลบและบวกอย่างครบถ้วน กล่าวคือหลักทมะได้ถูกนำไปใช้
ในแง่ลบตามข้อปฏิบัติสังวรปธานและปหานปธาน(เพียรระวัง/ละ เลิก) และถูกนำไปใช้ในแง่บวก
ตามข้อปฏิบัติภาวนาปธานและอนุรักษนาปธาน (เพียรเจริญ/รักษา)

4.1.3.3 การเสริมสร้างด้วยพลังแห่งสติ

ในทุกขณะของการปฏิบัติตนตามหลักทมะดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนี้ จำเป็นต้องมีสติ
เป็นเครื่องกำกับการช่ม การระงับยับยั้ง การหักห้ามใจ หรือการควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ ตลอดถึง
การใช้สติเพื่อพัฒนาจิตใจในระดับที่ถูกต้องเหมาะสม ดังนั้น กระบวนการที่สำคัญที่ต้องดำเนินไป
พร้อมกันในการต่อมา ก็คือการใช้สติคอยกำกับควบคุมต่อการคิดยับยั้ง ลด ละ เลิก พฤติกรรม
ที่ไม่เหมาะสม หรือในขณะสร้างความดีหรือรักษาความดีไว้ให้แก่ตนเอง โดยเฉพาะการเน้นไปที่ตัว
บุคคลคือเยาวชนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังเรื่องการมีสติสัมปชัญญะในการกำกับ
บทบาทในการควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ ของตนเองอยู่เสมอ โดยเฉพาะในเรื่องของการฝึกฝน
สังวรอินทรีย์ทั้งหลายดังที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น สติถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในฐานะทำให้รักษา
อินทรีย์สังวรศีลได้สำเร็จ กล่าวคือการระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมเช่นความชอบ ชัง ติดใจ หรือขัด
ใจครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง 6 คือ เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส
กายถูกต้องสิ่งกระทบ และใจรู้คิดเรื่องราวต่าง ๆ ความสังวรอินทรีย์ดังกล่าวนี้ล้วนสำเร็จได้
ด้วยสติ⁴² ทั้งนี้ สติจะมีบทบาทในการระลึกรู้เสมอว่า อะไรควรทำ หรือไม่ควรทำอย่างไร อีกทั้งการ
มีสตินี้ นักวิชาการเชื่อว่า จะทำให้บุคคลสามารถรับรู้สิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริงได้ ทำให้เข้าถึงความ

⁴¹อง.จตุกก. (แปล) 21/69/113-114.

⁴²พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, น. 794.

จริงได้และเป็นเครื่องมือนำเอาปัญญาไปใช้ได้ทัน เพราะบางครั้งอาจจะมีความรู้หรือมีปัญญา แต่เวลาเกิดเรื่องอะไรขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วน ถ้าขาดสติแล้วอาจนำความรู้หรือปัญญาไปใช้ไม่ทัน สติจึงเป็นทั้งเครื่องให้เกิดปัญญาและเครื่องให้นำปัญญาไปใช้ได้ทันการณ์⁴³ เพราะปัญญาคould ได้โอกาสและจะทำงานได้อย่างปลอดโปร่งเต็มที่ก็ต่อเมื่อมีสติคอยช่วยกำกับหนุนอยู่⁴⁴ ซึ่งหลักของการใช้สติในที่นี้ เรียกว่า “สตินทรีย์”⁴⁵ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พระอริยสาวกในพุทธศาสนา เป็นผู้มีสติ ก็คือต้องประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน ได้แก่ระลึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดได้ ทุกขณะ⁴⁶ หรือการใช้สติในระดับที่สูงขึ้นไปคือให้ปฏิบัติตามในหลักสติปัฏฐาน⁴⁷ โดยสาระสำคัญ หลักสติปัฏฐาน 4 บอกให้ทราบถึงชีวิตของเรานั้นมีจุดที่ควรใช้สติคอยกำกับอยู่ 4 แห่ง คือ 1)ร่างกายและพฤติกรรม 2)เวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์ต่าง ๆ 3)ภาวะจิตที่เป็นไปต่าง ๆ และ 4)ความคิดนึกไตรตรอง ซึ่งถ้ามีสติกำกับครบทุกประการก็จะช่วยให้เป็นอยู่อย่างปลอดภัย ไร้ทุกข์ มีความสุขผ่องใส เป็นหลักปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริงได้⁴⁸ การมีสติในขณะที่ปฏิบัติตนตามหลักทมะ อีกนัยหนึ่งก็คือ ความไม่ประมาท(เรียกว่าอัปปมาทะ)⁴⁹ ซึ่งหมายถึงความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม ได้แก่การดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่างระมัดระวังตัวไม่ยอมถล่มลงไปทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงามและความเจริญก้าวหน้าตระหนักในสิ่งที่พึงทำและพึงละเว้น ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอม

⁴³ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี, พุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์ ระเบิดพลังฝ่า “หลุมดำ” (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมแห่งชาติ, 2547), น. 50.

⁴⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, น. 821-822.

⁴⁵ ที.ปา. (แปล) 11/320/310; ส.ม. (แปล) 19/471-491/282-302; ชุ.ป. (แปล) 31/184-203/290-332; อภิ.วิ. 35/821/528.

⁴⁶ อ.ญ.ปญจก. (แปล) 22/14/18.

⁴⁷ อ.ญ.ปญจก. (แปล) 22/15/19-20.

⁴⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, น. 812.

⁴⁹ ที.ม. (แปล) 10/150/94, 185/131; ส.ล. (แปล) 15/128-129/151-155; ส.ม. (แปล) 19/50-54/44-49; อ.ญ.เอก. (แปล) 20/83/15, 99/16; อ.ญ.จก. (แปล) 22/53/523-524; อ.ญ.ทสก. (แปล) 24/15/28-29.

ปล่อยปละละเลย กระทำการด้วยความจริงจั่ง รอบคอบ และรุดหน้าเรื่อยไป⁵⁰ ดังนั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญในการปลูกฝังเยาวชนในการปฏิบัติตนตามหลักทมะ ซึ่งจะต้องเน้นให้มีสติในการพัฒนาพฤติกรรมอยู่ด้วยเสมอ

4.1.3.4 การเสริมสร้างด้วยพลังแห่งสมาธิ

พลังที่จะช่วยเสริมสร้างการใช้หลักทมะให้เกิดประโยชน์สูงสุดที่เกี่ยวข้องกับจิตใจของเยาวชน ก็คือพลังแห่งความมุ่งมั่น เมื่อเยาวชนเกิดความเชื่อมั่นแล้ว สิ่งที่สำคัญก็คือเยาวชนจะต้องมีความมุ่งมั่นด้วย ทั้งนี้ เพราะความมุ่งมั่นนั้นย่อมเป็นพลังที่จะนำไปสู่ความมั่นคง และเป็นหนึ่งในกระบวนการที่สำคัญต่อการปฏิบัติตนตามหลักทมะได้ด้วยดี ความมุ่งมั่นตามหลักพุทธศาสนานี้ก็คือ "สมาธิทรีย"⁵¹ ซึ่งหมายถึงหลักธรรมที่แสดงความเป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่ในฐานะขจัดความฟุ้งซ่าน ความลังเลสงสัย ความหุนหันจิต ความกังวลทั้งหลายได้ มีจิตใจจดจ่อ (concentration) ต่อการปฏิบัติธรรมอันเป็นกุศลธรรมที่ตนเองได้กระทำอยู่ในขณะนั้นให้ลุล่วงได้ เกิดความตั้งงามแก่ตนเอง การสร้างให้บุคคลเป็นผู้มีสมาธิทรียนี้ ก็หมายถึงการมุ่งให้บุคคลสร้างสมาธิให้เกิดขึ้นภายในตนเอง การมีสมาธิจึงเป็นเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการที่บุคคลมุ่งฝึกหัดพัฒนาดน หากไร้ซึ่งความมุ่งมั่นความพยายามที่จะลด ละ เลิกพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ หรือการสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ก็ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการได้

ดังนั้น การมุ่งให้เยาวชนประพฤติตนด้วยหลักทมะ จึงจำเป็นต้องมีสมาธิเข้ามารองรับการปฏิบัติฝึกหัดพัฒนาศักยภาพตนเองด้วย โดยเฉพาะการเจริญสมาธิตามหลักอิทธิบาท อาจกล่าวได้ว่าเหมาะสมกับเยาวชนมากที่สุด ทั้งนี้ เมื่อบุคคลต้องการสมาธิ เพื่อให้กิจที่ทำนั้นดำเนินไปอย่างได้ผลดี ควรปลูกเร้าและชักจูงด้วยหลักอิทธิบาทสี่ประการ โดยเลือกข้อใดข้อหนึ่ง การปลูกเร้าระดมจันทะ วิริยะ จิตตะ หรือวิมังสาเข้ามาหนุน สมาธิก็เกิดขึ้นและมีกำลังแข็งแกร่ง ช่วยให้ประพฤติปฏิบัติกิจนั้นๆ ได้อย่างมีความสุขและบรรลุผลสำเร็จด้วยดี⁵² เนื่องจากการฝึกปฏิบัติสมาธิเป็นการพัฒนาจิต ในแง่ของการปรับพฤติกรรมของบุคคล สมาธิย่อมเป็นตัวรับ จำ คิด

⁵⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), น. 67.

⁵¹ ที.ปา. (แปล) 11/320/310; ส.ม. (แปล) 19/471-491/282-302; ชุ.ป. (แปล) 31/184-203/290-332; อภิ.วิ. 35/821/528.

⁵² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, น. 842-846.

และรู้อารมณ์ เมื่อจิตได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้อง ก็ย่อมจะสามารถทำหน้าที่เลือกรับ จำ คิด และ รู้อารมณ์ที่สร้างสรรค์ สามารถจัดอารมณ์ที่เป็นโทษออกจากจิตได้ สามารถควบคุมจิตตนเองได้ ย่อมสามารถกำหนดและควบคุมพฤติกรรมภายนอกได้ด้วย⁵³

นอกจากนี้ สมาธิยังมีประโยชน์อีกนานัปการ โดยเฉพาะในแง่ที่มีประโยชน์ต่อการ เสริมสร้างเยาวชนให้ปฏิบัติตนด้วยหลักทมนั้น สมาธิทำให้เป็นผู้มีจิตใจและมีบุคลิกลักษณะที่ แข็งแรง สงบ สุขภาพ เบิกบาน สง่างาม มีเมตตากรุณา มองดูรู้จักตนเองและผู้อื่นตามความเป็นจริง ทำให้จิตอยู่ในสภาพที่พร้อมแก่การปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ มีความมั่นคงทางอารมณ์⁵⁴ จิตที่มีสมาธิ ดำเนินชีวิตอย่างมีสติตามรู้ทันพฤติกรรมทางกายวาจา ย่อมส่งผลให้เกิดสุขภาพจิตที่ดีแก่ตนเองใน การดำเนินชีวิตประจำวันด้านต่าง ๆ ดีตามไปด้วย ซึ่งการปฏิบัติตนด้วยหลักทมะภายใต้ กระบวนการสร้างความเชื่อมั่น ความเพียรพยายาม อย่างมีสติและความมุ่งมั่นมีสมาธิ ทั้งสี่ ประการดังกล่าวนี้ อาจกล่าวได้ว่า ยังไม่เพียงพอต่อการเสริมสร้างพัฒนาการทางจริยธรรมด้วย หลักทมะได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้ หลักทมะเป็นเครื่องสะท้อนทางปัญญาของบุคคล ในแง่ของการคิด วิเคราะห์ใคร่ครวญเพื่อที่จะกระทำหรือไม่กระทำในสิ่งที่ควรหรือไม่ควรนั่นเอง

4.1.3.5 การเสริมสร้างด้วยพลังแห่งปัญญา

สิ่งสำคัญในการที่จะปลูกฝังให้เยาวชนปฏิบัติตนด้วยหลักทมะ อันเป็นกระบวนการที่ สำคัญอย่างยิ่งก็คือกระบวนการที่จะต้องเสริมสร้างเยาวชนให้มีพลังแห่งปัญญาควบคู่กับการใช้ หลักทมะ ทั้งนี้ ตามทัศนะพุทธศาสนานั้นถือว่า ปัญญามีความสำคัญมากกว่าศรัทธา ทั้งในฐานะ เป็นตัวควบคุมศรัทธาให้อยู่ในความหมายที่ถูกต้อง และในฐานะเป็นองค์ประกอบที่จำเป็น จะเห็น ได้ว่าธรรมหมวดใดก็ตามในพุทธธรรม ถ้ามีองค์ประกอบคือหลักศรัทธาเป็นข้อหนึ่งแล้ว จะต้อง มีปัญญาเป็นอีกข้อหนึ่งด้วยเสมอ ซึ่งตามปรกติศรัทธาย่อมมาเป็นข้อที่หนึ่งพร้อมกับที่ปัญญาเป็น ข้อสุดท้าย แต่ในกรณีทีกล่าวถึงปัญญานั้นไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงศรัทธาไว้ด้วย⁵⁵ ซึ่งหลักการใช้

⁵³ พระมหานិพนธ์ สุขอ้วน, "สมาธิตามหลักพระพุทธศาสนากับความฉลาดทาง อารมณ์ของเยาวชนกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), น. 286.

⁵⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, น. 833-835.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 648.

ปัญญาเพื่อเสริมสร้างพัฒนาตนเองตามหลักทมะนี้นั้น เรียกว่า “ปัญญินทรีย์”⁵⁶ หมายถึงธรรมที่เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่กำจัดอวิชชาหรือโมหะ⁵⁷ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงชี้แนะไปที่หลักอริยสัจ 4 ดังที่พระพุทธองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “พึงเห็นปัญญาได้...ในอริยสัจ 4”⁵⁸ ซึ่งขั้นตอนในการกำหนดรู้ด้วยปัญญานั้น ก็ต้องอาศัยข้อที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องในอริยสัจ 4 เรียกว่า “กิจในอริยสัจ 4”⁵⁹ คืออริยสัจที่ควรกำหนดรู้ ควรละ ควรทำให้แจ้ง และควรให้เจริญ กล่าวโดยสรุปก็คือ การปฏิบัติตนด้วยหลักทมะจะต้องเน้นเรื่องของปัญญา ซึ่งในที่นี้หมายถึงมุ่งให้รู้เท่าทันตามสภาวะที่เป็นไปตามความเป็นจริงทางชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยรู้จักพิจารณาแยกแยะความดี ความชั่ว มองเห็นคุณค่าในหลักที่ตนปฏิบัติและสามารถเลือกที่จะปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้อง มีเหตุผล เป็นการพัฒนาตนอยู่บนพื้นฐานทางปัญญา ตรงตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสได้ไว้ในอาพวกสูตร ที่ระบุถึงหลักทมะนั้นเป็นเหตุแห่งปัญญา ตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การใช้หลักทมะก็คือการใช้ปัญญาเพื่อสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ด้วยการยับยั้งความชั่วและเสริมสร้างความดีนั่นเอง ทั้งนี้ การที่เด็กหรือเยาวชนมีความรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ของการกระทำหรือพฤติกรรมนั้น ก็จะหนุนให้จิตใจมีความพึงพอใจและความสุขในการปฏิบัติตามพฤติกรรมนั้นยิ่งขึ้นไปอีก⁶⁰ นอกจากนี้ผลของการประพฤติดีที่ปรากฏออกมาในแต่ละครั้งนั้น ก็จะเป็นการช่วยส่งเสริมพัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กและเยาวชนในแง่ของการสร้างความเชื่อมั่นในตนเองได้อีกทางหนึ่งด้วย เนื่องจากการที่เด็กไม่สร้างปัญหาหรือไม่ก่อพฤติกรรมชั่วร้าย เพราะผลที่มาจากความสำเร็จในการสร้างความดีละเว้นความชั่วนั้น ทำให้เด็กได้รับคำชื่นชม ยกย่องและได้รับการยอมรับจากสังคมแวดล้อม ซึ่งผลแห่งความสำเร็จในการสร้างความดีดังกล่าวนี้เอง จะเป็นปัจจัยหรือเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความ

⁵⁶ที.ปา.(แปล)11/320/310; ส.ม. (แปล) 19/471-491/282-302; ชุ.ป. (แปล) 31/184-203/290-332; อภ.วิ. 35/821/528.

⁵⁷อภ.วิ. (แปล) 35/909/568.

⁵⁸อง.ปญจก. (แปล) 22/15/19-20.

⁵⁹วิ.ม. (แปล) 4/15/22-23; ส.ม. (แปล) 19/1099/611. “กิจในอริยสัจ 4” นี้ ได้แก่ 1)ปริยญา (การกำหนดรู้) 2) ปหาน (การละ) 3)สังขิกิริยา (การทำให้แจ้ง หรือการเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา และ 4) ภาวนา (การเจริญ กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย)

⁶⁰พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2538), น. 24.

เชื่อมั่นในตนเองให้แก่เด็กและเยาวชน⁶¹ ดังนั้น กระบวนการปลูกฝังหลักทมะในฐานะที่ทำหน้าที่ และมีบทบาททางด้านปัญญา จึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาทางด้านพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ และมีส่วนเสริมสร้างพัฒนาเยาวชนให้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้ อย่างน้อยก็ทำให้เยาวชนประพฤติปฏิบัติได้ด้วยตนเอง และอยู่ในสังคมอย่างมีดุลยภาพที่เหมาะสม เพราะมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่สังคมยอมรับได้นั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดและกระบวนการปลูกฝังพัฒนาเยาวชนด้วยหลักทมะ จึงต้องอาศัยหลักการภายใต้กรอบแนวคิดที่สำคัญในทางพุทธศาสนา หากอาศัยกระบวนการดังกล่าวข้างต้น นั้นให้เกิดประโยชน์ในเชิงปฏิบัติ ผู้วิจัยเห็นว่าจะมีผลต่อการใช้หลักทมะได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับเด็กหรือเยาวชน ตลอดจนจนสภาพแวดล้อมทางสังคมในปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ กระบวนการที่นำไปสู่หลักปฏิบัติตนด้วยหลักทมะนั้น เป็นขั้นตอนของการฝึกหัดพัฒนาตนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้ให้เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ ที่เกี่ยวข้องกับผู้บุคคลในฐานะผู้จะต้องปฏิบัติด้วยตนเองเป็นสำคัญ กระบวนการปลูกฝังเยาวชนให้ปฏิบัติตนตามหลักทมะที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาทั้งหมดนี้นั้น พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) ก็ได้แสดงทัศนะที่สอดคล้องกับแนวคิด และกระบวนการดังกล่าวนี้เช่นกัน โดยท่านได้ระบุไว้ดังนี้ว่า

ลักษณะของทมะนี้ มันเกิดขึ้นมาจากการฝึกปรี้อจิตของบุคคลนั้น ๆ เบื้องหลังมันจะมีลักษณะของความเชื่อมั่น ความเพียรพยายาม ในขณะที่เดียวกันก็มีสติ และก็มีจิตที่สงบจากแรงกระแทกของอารมณ์ข้างนอกต่าง ๆ ในขณะที่เดียวกันก็มีปัญญาวินิจฉัยว่า อะไรควรปฏิบัติอย่างไร มันก็เกิดทมะในภาคที่จะต้องฝึก หรือภาคที่จะต้องข่มใจ...ในที่นี้ ก็คือ ข่มใจจากอารมณ์ความยินดี ยินร้าย ข่มความรัก ความเกลียดชัง หรือสิ่งที่ยั่วยุ ยั่วชวนต่าง ๆ ข่มใจ ห้ามใจเอาไว้...ในเรื่องบางเรื่อง มันเหนียวนี้มาจากข้างใน ก็ต้องรู้จักฝึกปรี้อด้วยตนเอง... ทมะ จึงแปลว่าการข่ม การห้ามใจ การสะกดกัน เป็นเรื่อง que ทุกคนต้องมีตลอดชีวิต เป็นฐานของจิต...ดังนั้น ทมะจึงไม่ใช่เกิดขึ้นโดยลำพัง แต่ต้องมีความเชื่อมั่น มี

⁶¹ สุชา จันทน์เอม, จิตวิทยาเด็ก, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทย-วัฒนาพานิช, 2541), น. 153.

ความพยายาม มีสติ มีจิตใจที่หนักแน่นมั่นคง และก็มีปัญญา ร่วมผสมกลมกลืนกันอยู่ในองค์ธรรมเหล่านั้น⁶²

เพราะฉะนั้น เยาวชนในฐานะเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญของชาติ และเป็นบุคคลที่จะพึ่งพิงได้ หากไม่ได้ดำเนินไปตามกระบวนการที่มีองค์ประกอบ 5 อย่างข้างต้น ก็อาจจะถือเป็นความอ่อนแอทางจิตใจที่ไม่สามารถจะสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและสังคมได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า "อินทรีย์ 5 เหล่านี้ (คือ ความมีศรัทธา ความเพียร ความมีสติ ความมีสมาธิ และความมีปัญญา) อันลัทธิเหล่าใด ไม่สอเสพ ไม่เจริญ ไม่ทำให้มาก ไม่ทำให้เพิ่มพูนแล้ว ลัทธิเหล่านั้นนั้น ย่อมชื่อว่า ผู้มีอินทรีย์อ่อน (ได้ชื่อว่า เป็นผู้มัวลังทางจิตใจที่อ่อนแอ)"⁶³ จึงอาจกล่าวได้ว่า หากทุกฝ่ายหรือทุกสถาบันในสังคมไทย ได้ให้ความสำคัญและนำเอาแนวคิด วิธีการ และกระบวนการปลูกฝังเยาวชนให้ปฏิบัติตนตามหลักทมะตามทีผู้วิจัยได้นำเสนอมาตั้งแต่ต้นนี้ไปใช้พัฒนาศักยภาพของเยาวชนไทยให้เหมาะสมตามสถานการณ์ในปัจจุบัน ก็เชื่อแน่ว่าหลักพุทธธรรมเรื่อง "ทมะ" จะมีส่วนช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาเยาวชนไปในทิศทางที่ดีได้

4.2 กลยุทธ์และบทบาทการเสริมสร้างเยาวชนให้ปฏิบัติตนตามหลักทมะ

4.2.1 กลยุทธ์การเสริมสร้างเยาวชนให้ปฏิบัติตนตามหลักทมะ

หลักการในการปลูกฝังเพื่อพัฒนาเยาวชนดังกล่าวข้างต้น เป็นแนวคิดสำคัญที่จะนำไปสู่ขั้นตอนของการใช้เป็นกลยุทธ์ในการส่งเสริมให้เยาวชนได้พัฒนาพฤติกรรมของตนเองด้วยหลักทมะ ในทางพุทธศาสนามีปัจจัยสำคัญที่เป็นองค์ประกอบในการที่นำเยาวชนไปสู่การปฏิบัติตามหลักทมะ เพื่อให้บรรลุจุดหมายคือสามารถให้เยาวชนได้พัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์และหลีกเลี่ยงการสร้างพฤติกรรมไม่พึงประสงค์นั้น 2 ประการ คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรโตโมหะ และปัจจัยภายในคือโยนิโสมนสิการ⁶⁴ ซึ่งพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การฝึกหัดพัฒนาตนโดยเน้นการปฏิบัติที่ตัวบุคคลซึ่งเป็นปัจจัยภายในสำคัญที่นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ได้

⁶² สัมภาษณ์ พระเทพดิลก (ระแบบ สุติญาโณ), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดบวรนิเวศวิหาร ฝ่ายเผยแผ่, 9 มีนาคม 2549.

⁶³ อภ.วิ. (แปล) 35/821/528.

⁶⁴ ม.ม. (แปล) 12/452/491; อภ.เอก. (แปล) 20/127/115.

และในขณะเดียวกันพุทธศาสนาก็ให้ความสำคัญแก่ปัจจัยภายนอกที่เป็นองค์ประกอบในการที่จะช่วยเสริมให้บุคคลพัฒนาตนไปได้ด้วยดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทความเป็นกัลยาณมิตร ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะชักนำและส่งเสริมให้เกิดการประพฤติปฏิบัติธรรมให้เป็นไปได้อย่างสัมฤทธิ์ผลมากที่สุด โดยเฉพาะการปฏิบัติตนด้วยหลักทมะนั้น จะมองเห็นถึงความสำคัญที่เอื้อต่อกันระหว่างบุคคลกับชุมชนหรือสังคมได้เป็นอย่างดี ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของความมีกัลยาณมิตรไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้อริยมรรคมีองค์ 8 ที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อริยมรรคมีองค์ 8 ที่เกิดขึ้นแล้วถึงความเจริญเต็มที่เหมือนกัลยาณมิตรตานี้"⁶⁵ พุทธพจน์ดังกล่าวนี้จึงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของกัลยาณมิตรในฐานะที่จะช่วยให้การพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลนั้นเป็นไปด้วยดี กล่าวคือ เยาวชนจะสามารถปฏิบัติตนตามหลักทมะได้ ต้องอาศัยผู้แนะนำหรือทำให้ดูเป็นแบบอย่าง เอื้อต่อการนำไปปฏิบัติหรือถือเป็นแบบอย่างด้วยความเต็มใจ ซึ่งการทำหน้าที่ช่วยให้ผู้อื่นฝึกตนนี้ เรียกว่าการทำหน้าที่กัลยาณมิตร บทบาทดังกล่าว พระพรหมคุณาภรณ์ได้ระบุถึงความสำคัญในแง่ที่เกี่ยวข้องกับบริบทสังคมไทยไว้ด้วยว่า

สิ่งหนึ่งที่ไม่ควรจะลืมก็คือ จะต้องพยายามสร้างสรรค์กัลยาณมิตรให้มีขึ้น เพื่อจะได้ให้สังคมนี้ดี มีศีลธรรม เราจะให้คนเขาพัฒนาตน ฝึกตนขึ้นมาเองนั้น มักจะหวังได้ยาก ถ้ามีกัลยาณมิตรเป็นตัวอย่างและช่วยแนะนำ ก็มีหวังมากขึ้น ฉะนั้น ในสังคมขณะนี้ ถ้ามีความเสื่อมโทรมมาก ก็ต้องการกัลยาณมิตรมาก เพื่อจะได้ช่วยกันทำให้คนมีโอกาสพัฒนาตน...⁶⁶

การสร้างทมะให้เป็นแกนหรือหัวใจในการที่จะทำให้เยาวชนได้มีความตระหนักนึกคิด จากที่ได้ยิน ได้ฟัง ได้รับคำแนะนำสั่งสอน หรือได้ศึกษามานั้นมาใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันนั้น จะต้องอาศัยวิธีการที่ส่งเสริมอย่างเป็นขั้นตอนและทุกสถาบันในสังคมสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ นักวิชาการไทยได้เสนอกลยุทธ์ในการปลูกฝังเยาวชน โดยเฉพาะในแง่ที่จะส่งเสริมให้เยาวชนสามารถรู้จักคิด คิดเป็น คิดวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แยกแยะได้ว่าอะไรดีอะไรไม่ดี มีความรู้สึกพอใจที่จะทำสิ่งที่ดี มีเหตุผลในการกระทำสิ่งดีงาม สามารถควบคุมตนเองในแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ด้วยความพอใจที่ถูกต้องไว้หลากหลาย

⁶⁵ ส.ม. (แปล) 19/84/55.

⁶⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), หลักแม่บทของการพัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ 15 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), น. 36.

รูปแบบ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่ารูปแบบที่เหมาะสมในการใช้ เป็นกลยุทธ์การเสริมสร้างเยาวชนให้ปฏิบัติตนตามหลักทมะ มี 3 ขั้นตอน ดังนี้⁶⁷

- 1) วิธีสร้างความสนใจ และให้โอกาสเด็กได้รับทราบหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนา ด้วยการให้ข้อมูล ข่าวสาร การโฆษณา การเรียนรู้จากผู้อื่นหรือเปิดโอกาสให้เด็ก หรือเยาวชนได้มีประสบการณ์ตรงกับพุทธศาสนา เช่น ฟังเทศน์ การเจริญสมาธิ เป็นต้น ซึ่งเป็นเทคนิควิธีที่ชักจูงให้เยาวชนเข้าได้ใกล้ชิดกับพุทธศาสนา โดยชักจูงให้เยาวชนกระทำหรือประพฤติตามด้วยความเต็มใจ ไม่มีการบังคับ มีความสุขพอใจในการที่จะทำหรือประพฤติปฏิบัติได้อย่างมีอิสระที่ถูกต้อง ซึ่งจะต้องสร้างความรักดี ความใฝ่รู้ ใฝ่ดี หรือใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ คืออิสระให้เกิดขึ้นมา เพื่อให้เยาวชนมีความพอใจต่อการทำความดีทั้งหลาย
- 2) วิธีสร้างความเข้าใจ เนื้อหาสาระอันเป็นหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนา หลังจากชักนำให้เกิดความสนใจแล้ว จะต้องพยายามหาวิธีชี้แจง อธิบายให้เข้าใจ เรื่องราวเกี่ยวกับหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนาอย่างสมเหตุสมผล ตลอดจนชี้แจงให้ทราบถึงคุณค่าของการปฏิบัติตามที่ได้แนะนำด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสอดแทรกความมีจิตสำนึกในการพัฒนาตน ต้องทำให้เยาวชนเรียนรู้ถึงความที่ตนเองมีศักยภาพที่ดี มีความภูมิใจและมั่นใจในศักยภาพของตน ทั้งนี้ พลังแห่งจิตสำนึกของมนุษย์เป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ถ้าทุกคนสำนึกว่าตนเองมีศักดิ์ศรีมีคุณค่าแห่งความเป็นคน มีศักยภาพในการสร้างมองเห็นคุณค่าในคุณงามความดีและปลูก

⁶⁷ กลยุทธ์การเสริมสร้างเยาวชนให้ปฏิบัติตนตามหลักทมะ หลักการ 3 ขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยปรับประยุกต์จากบทความเกี่ยวกับรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนตามแนวพุทธศาสนา ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และประทีป จินนี, "การอบรมเลี้ยงดู: รูปแบบและผลที่เกิดกับลูกรัก," และของผู้ช่วยศาสตราจารย์งามตา วณิชานนท์, "ปลูกฝังเยาวชนไทยอย่างไรให้เป็นคนดี," ใน สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ชี้ทางสร้างเยาวชนไทยในทศวรรษหน้า (เอกสารประมวลผลการวิจัยเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็ก สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2541), น. 5, 20-21. (อัดสำเนา)

จิตสำนึกสำนึกแห่งความดีนั้นมาใช้ประโยชน์ ก็จะเป็นพลังสร้างสรรค์อันมหาศาล"⁶⁸ ดังนั้นต้องสร้างความเข้าใจและการมองเห็นคุณค่าในหลักปฏิบัติ

- 3) วิธีสร้างการยอมรับและการเปลี่ยนพฤติกรรมตามหลักพุทธศาสนา ชั้นนี้เป็นชั้นที่สำคัญ การที่จะให้เยาวชนเปลี่ยนตามได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับเด็กจะยอมรับสิ่งที่คุณแนะนำ การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ ได้มากน้อยเพียงใด ดังนั้น จะต้องหาวิธีจูงใจให้เด็กหรือเยาวชนยอมรับ อย่างเช่นการแสดงความรู้สึกเป็นการให้กำลังใจ และที่สำคัญก็ต้องทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี ทำตัวให้เป็นที่รักและศรัทธา น่าเชื่อถือของเด็ก บทบาทความเป็นกัลยาณมิตรในชั้นนี้จะมีความสำคัญมาก ความมีกัลยาณมิตรจะช่วยให้การเสริมสร้างการฝึกฝนพัฒนาตนประสบความสำเร็จสูง ในฐานะเป็นผู้นำ เป็นแบบอย่าง ความมีคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งคุณลักษณะที่ดีของกัลยาณมิตรคือผู้มีปัญญา สามารถอธิบายเหตุโน้มน้าวชักจูงเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ดีได้ ทั้งนี้ เพื่อให้การชักจูงแนะนำประสบความสำเร็จยิ่งขึ้นนั่นเอง

กระบวนการอบรมปลูกฝังเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และยอมรับที่จะปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนาทั้ง 3 ชั้นตอนนี้ อาจปรับประยุกต์ใช้กับการพัฒนาเยาวชนด้วยหลักทมะได้ อย่างเช่นการสร้าง ความสนใจและเปิดโอกาสให้เด็กได้รับประสบการณ์โดยตรงจากทางข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับหลักทมะ การสร้างความเข้าใจต่อหลักทมะเพื่อให้เกิดการเห็นคุณค่าต่อหลักธรรมดังกล่าว และที่สำคัญก็ต้องพยายามสร้างความเชื่อมั่นให้กับเด็กให้เด็กยอมรับกับหลักการดังกล่าวที่จะสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปตามหลักนั้น ๆ โดยอาศัยบทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมพัฒนาเยาวชน ดังจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

4.2.2 บทบาทการเสริมสร้างเยาวชนให้ปฏิบัติตามหลักทมะ

สถาบันต่าง ๆ ในสังคมไทยสามารถนำขั้นตอนในการเสริมสร้างให้เยาวชนให้ปฏิบัติตามหลักทมะไปปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม พร้อมกันนั้นก็สามารถใช้บทบาทเฉพาะของตนในการทำหน้าที่เสริมสร้างให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

⁶⁸ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี, พุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์ระเบิดพลังฝ่า "หลุมดำ", น. 31.

4.2.2.1 สถาบันครอบครัว: บทบาทของพ่อแม่

สถาบันครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการที่จะสร้างคนดีคนเก่งให้แก่สังคม สร้างคนที่มีคุณภาพ ขณะเดียวกันก็มีบทบาทในการป้องกันมิให้สมาชิกภายในครอบครัวมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปในทางที่จะเป็นภาระแก่สังคม และที่สำคัญอย่างยิ่งคือเป็นแหล่งที่ให้การสนับสนุนทางจิตใจของคนในสังคมให้สามารถทำหน้าที่ต่าง ๆ ของตนให้ดีขึ้นด้วย⁶⁹ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือบุคคลจะเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรม เป็นบุคคลที่มีคุณภาพที่ดีนั้น ครอบครัวถือเป็นแหล่งพุ่มพักที่สำคัญที่สุดสำหรับบุคคลนั้น โดยเฉพาะการที่พ่อแม่ผู้ปกครองหรือผู้ใหญ่มีทัศนคติที่ดี ก็จะเป็นแบบอย่างทางการปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรมที่ดีที่สุดสำหรับวัยรุ่น ทั้งนี้มีข้อมูลยืนยันได้ว่า วัยรุ่นมีการเลียนแบบบทบาทของผู้ใกล้ชิด และมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตาม หากผู้ใหญ่ประพฤติดีมีศีลธรรมในจิตใจ วัยรุ่นก็จะปฏิบัติตาม⁷⁰

บทบาทของพ่อแม่ในกรณีการนำหลักทมะไปพัฒนาเด็กและเยาวชนนั้น ก็คือต้องเริ่มต้นที่การปฏิบัติตนของพ่อแม่ จะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ต้องเริ่มต้นปลูกฝังจิตลักษณะของลูกมาตั้งแต่ขวบปีแรก ให้ลูกเกิดความไว้วางใจ หรือเกิดความเชื่อมั่นในพ่อแม่ เช่น การปลูกฝังเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรมาตั้งแต่ยังเด็ก หรือการไม่ให้อ่านการ์ตูนที่ผิด ๆ ถ้าพ่อแม่เป็นแบบอย่างที่ดี ลูกก็จะทำตาม ที่สำคัญพ่อแม่ต้องสร้างความรักความอบอุ่นใจให้เกิดแก่ลูกของตน เพื่อไม่ให้เกิดความหวาดหว้าง สร้างความไว้วางใจให้แก่ลูกเพื่อที่จะได้ไม่หันเหไปพึ่งยาเสพติด หรือแม้แต่พฤติกรรมก้าวร้าวหรือการใช้ความรุนแรงนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการเห็นพฤติกรรมตัวอย่างจากพ่อกับแม่ ดังนั้นในแง่วิชาการปัจจุบันจึงกำหนดรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูลูก ด้วยการเสนอแนวทางป้องกันโดยเริ่มตั้งแต่การที่คู่สามีภรรยาต้องมีความพร้อมที่จะมีลูก ต้องเรียนรู้หรือรู้จักบทบาทหน้าที่ของความเป็นพ่อแม่ ที่พร้อมจะอบรมเลี้ยงดูลูก ให้ความรักความอบอุ่น มีความเข้าใจธรรมชาติและพัฒนาการตามวัยของลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแรกเกิดถึง 5 ขวบปี ซึ่งถือเป็นช่วงที่สำคัญในการปลูกฝังลักษณะนิสัยและการพัฒนาบุคลิกภาพ และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ

⁶⁹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, สถาบันครอบครัวกับความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฟาอภัย จำกัด, 2545), น. 8.

⁷⁰ สายฝนจันทร์พรม, "อิทธิพลของครอบครัวและกลุ่มเพื่อนที่มีต่อความฉลาดทางอารมณ์ของวัยรุ่นตอนปลาย ศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี นักศึกษาชาย-หญิง ชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ศูนย์รังสิต)," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), น. 48.

การเป็นแบบอย่างหรือต้นแบบที่ดีให้ลูกได้เห็นได้กระทำตาม⁷¹ เมื่อเป็นแบบอย่างที่ดีได้ การสั่งสอนให้ทำตามหลัก ทมะ เช่น การให้รู้จักยับยั้งชั่งใจ รู้จักอดทนอดกลั้น การเลือกที่จะทำความดีนั้น ก็จะเป็นไปโดยอัตโนมัติ เด็กจะประพฤติปฏิบัติเองได้อย่างเต็มใจ เพราะมีต้นแบบให้ดำเนินตาม เป็นตัวอย่างที่ดีจากพ่อแม่ ดังกล่าวที่ว่า "ตัวอย่างที่ดี มีค่ากว่าคำสอน" หรือ "อยากให้ลูกดี ต้องทำดีให้ลูกดู"⁷² เป็นต้น

นอกจากนี้ การอบรมสั่งสอนลูกของผู้เป็นพ่อแม่ ที่อาจจะเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการพัฒนาตนด้วยหลักทมะ ก็คือการปลูกฝังให้ลูกมีความเชื่อเรื่องบุญ-บาป เพื่อสร้างจิตสำนึกให้ลูกมีความรู้สึกละอายชั่วกัลลวบาป ทั้งนี้ จากงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่ามูลเหตุบันดาลใจให้เกิดความเชื่อเรื่องบุญและบาปนั้น พ่อแม่คือผู้สร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความเชื่อเรื่องบุญ-บาปต่อเด็กหรือเยาวชนมากที่สุดถึงร้อยละ 74.3 รองลงมาคือตัวเด็กหรือเยาวชนเอง และพระสงฆ์ตามลำดับ⁷³ เนื่องจากความเชื่อเรื่องบุญบาปหรือความเชื่อที่เป็นผลต่อความรู้สึกละอายชั่วกัลลวบาป จะมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของเด็กและเยาวชน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น พ่อแม่จึงต้องส่งเสริมให้เกิดมีขึ้นในใจลูก ๆ ตั้งแต่เยาว์วัย ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาพฤติกรรมตามหลักทมะนั้น มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

บทบาทของสถาบันครอบครัวในการให้การอบรมเลี้ยงดูลูก จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นหน้าที่ที่สถาบันครอบครัวพึงกระทำและมิอาจจะละเลยได้ เพราะจะเกิดผลกระทบต่อสังคมส่วนใหญ่ โดยภาพรวมสถาบันครอบครัวจึงยังคงมีความสำคัญต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นสมาชิกภายในครอบครัว แม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อยเพียงไรก็ตาม ดังนั้น ในแง่ของการที่นำหลักทมะไปใช้พัฒนาเยาวชนไทย สถาบันครอบครัวโดยเฉพาะพ่อแม่หรือผู้ปกครองจะต้องรู้จักฝึกตน ช่มใจ แสดงบทบาทการใช้หลักทมะในการหักห้ามใจ หรือยับยั้งควบคุมตนเองได้ โดยแสดงตนเป็นตัวอย่างหรือแบบอย่างที่ดีให้แก่เยาวชน อย่างเช่นการไม่แสดงความโกรธ การ

⁷¹ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์อััจฉรา สุขารมณ, รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 23 กุมภาพันธ์ 2549.

⁷² สัมภาษณ์ นาวาโทธรรมบุญ วิเศษสิงห์, หัวหน้าแผนกอบรมศีลธรรม กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ, 22 มีนาคม 2549.

⁷³ พระมหาสมคิด เหลาฉลาด, "ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตกรุงเทพมหานคร," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), น. 161.

ไม่ดื่มสุราหรือติดยาเสพติดอื่น ๆ ไม่เล่นการพนัน ไม่เสพยาโค้วตฤเกินความจำเป็น หรือการ
แสดงพฤติกรรมอื่น ๆ ที่ไม่พึงประสงค์อันจะนำไปสู่พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงได้

4.2.2.2 สถาบันการศึกษา: บทบาทของครู-อาจารย์

ครูและอาจารย์ นอกจากจะมีบทบาทด้านอบรมสั่งสอนให้เด็กและเยาวชนมีความรู้
ในทางการศึกษาแล้ว การที่ครูได้ชื่อว่าเป็น “แม่พิมพ์” จึงชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญอันเป็นสัญลักษณ์
ของความเป็นต้นแบบหรือแบบอย่างที่ดีต่อศิษย์ในเรื่องของจริยธรรมมากที่สุด ดังที่ ยนต์ ชุ่มจิต ได้
กล่าวถึงบทบาทของครูที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับหน้าที่ในการเป็นผู้นำในการปลูกฝังพัฒนา
จริยธรรมแก่ลูกศิษย์หรือเยาวชนไว้ความตอนหนึ่งว่า

บทบาทของครูในด้านเป็นผู้พัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมให้แก่
เยาวชน มิได้มีความย่อหย่อนไปกว่าบทบาทในด้านให้ความรู้ บางที่อาจจะมีความ
สำคัญมากกว่าเสียด้วยซ้ำ... ดังนั้น จึงเป็นภาระของครูอาจารย์ที่จะต้อง
ช่วยกันส่งเสริมพัฒนาให้เยาวชนที่ครูอาจารย์ต้องรับผิดชอบเป็นผู้มีคุณธรรม
จริยธรรมและค่านิยมที่ดีงาม... ครูต้องมีความรู้ความเข้าใจในทางศาสนา หลัก
ศีลธรรม วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เพื่อฝึกอบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้
ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวอย่างถูกต้อง ส่วนครูนั้นก็ต้องปฏิบัติตนให้เป็น
ผู้นำที่ดี...⁷⁴

การที่ครูอาจารย์ซึ่งเป็นบุคลากรที่สำคัญของสถาบันการศึกษา ที่มีส่วนในการพัฒนา
เยาวชนให้เป็นคนดีของชาติ ครูจึงเป็นบุคคลผู้ซึ่งสังคมคาดหวังว่า จะเป็นผู้ที่มียุทธศาสตร์ในการ
พัฒนาคุณค่าของมนุษย์ โดยเฉพาะการยกระดับจิตใจหรือวิญญาณให้สูงขึ้นตามบรรทัดฐานของ
สังคมนั้น ๆ⁷⁵ ครูจึงมีอาจจะผลึกภาระการอบรมบ่มนิสัยทางจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนให้เป็น
หน้าที่ของพระสงฆ์หรือองค์กรใดองค์หนึ่ง เพราะปัจจุบันสังคมการศึกษาเปลี่ยนจากวัดมาเป็น
โรงเรียนหรือสถานศึกษาแล้ว ทั้งนี้ สถาบันทางการศึกษา คือครูอาจารย์ นอกจากจะต้องส่งเสริม
การเรียนการสอนและการอบรมด้านศีลธรรมในโรงเรียนไปพร้อมกันแล้ว ควรจัดกิจกรรมการใช้

⁷⁴ ยนต์ ชุ่มจิต, ความเป็นครู (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, 2541), น. 49-50.

⁷⁵ ดวงใจ วัฒกปัญญา, “บทบาทของครูสังกัดกรุงเทพมหานครที่มีต่อการลดความ
เสี่ยงการขายบริการทางเพศของนักเรียน,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), น. 15.

เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ในแง่ของการใช้หลักทมะเข้าไปมีส่วนร่วมในแต่ละกิจกรรมนั้น ๆ ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ กิจกรรมเสริมหลักสูตร หรือกิจกรรมที่นักเรียนนักศึกษาเริ่มขึ้นมาเอง เป็นต้นเหล่านี้ ล้วนมีกระบวนการที่สร้างอิทธิพลต่อการพัฒนาพฤติกรรมของเยาวชนที่ หลากหลาย โดยเฉพาะด้านการถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ การซึบซับ การเลียนแบบ และหรือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

ปัจจุบันสถาบันการศึกษาต่าง ๆ นอกจากจะสนับสนุนและส่งเสริมให้มีกิจกรรมเพื่อ เพิ่มประสบการณ์ชีวิตแก่นักเรียนนักศึกษา ได้แก่โครงการค่ายอาสาพัฒนาชนบท โครงการ กิจกรรมด้านวิชาการและการกีฬา ในบางกรณียังพบว่ามีกิจกรรมพิเศษที่ช่วยเสริมสร้าง ประสบการณ์ชีวิต โดยผ่านกระบวนการหล่อหลอมให้มีการเป็นผู้นำ มีระเบียบวินัย กล้าแสดงออก อดทน มุ่งมั่น และมีหลักในการดำเนินชีวิต อย่างเช่นการจัดทำโครงการ “แกนนำเครือข่ายนักเรียน ไทยกลุ่มรักนวลสงวนตัว”⁷⁶ หรือกิจกรรมการส่งเสริมให้เด็กนักเรียนหรือนักศึกษาอาสาที่จะได้ร่วม ด้วยช่วยกันสร้างที่พักอาศัยหรือโรงเรียนตามสถานที่ประสบภัยน้ำท่วม โดยมีแนวคิดว่ากิจกรรมนี้ จะปลูกฝังให้เด็กได้ทำงานเพื่อคนอื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน และช่วยสร้างจิตสำนึกเพื่อแก้ปัญหา เด็กนักเรียนยกพวกตีกัน⁷⁷ กิจกรรมเหล่านี้ ครูอาจารย์มีส่วนในการผลักดันหรือนำหลักทมะในพุทธ ศาสนาไปใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของนักเรียนนักศึกษาที่ร่วมกิจกรรมนั้น ๆ ได้ โดยการสอดแทรก เนื้อหาสาระ หรือรูปแบบของทมะให้เข้ากับเหตุการณ์หรือสถานการณ์ในการจัดกิจกรรม เช่น การ รู้จักอดทนอดกลั้น การรู้จักยับยั้งชั่งใจ การเน้นให้เยาวชนมีจิตใจเยือกเย็น ในบางรูปแบบของ กิจกรรมอาจสนับสนุนให้เด็กได้เจริญจิตภาวนา สร้างสมาธิ เพื่อให้มีจิตเมตตากรุณาไม่ก้าวร้าว หรือส่งเสริมหลักทมะในแง่บวก โดยให้เยาวชนหรือนักเรียนได้เรียนรู้และรู้จักที่จะเลือกทำแต่สิ่งที่ดี มีประโยชน์ด้วยตนเอง เน้นให้คิดวิเคราะห์ด้วยเหตุผลเชิงจริยธรรมด้วยตนเองเป็น⁷⁸ การสนับสนุน การใช้หลักทมะในกิจกรรมต่าง ๆ ภายในสถาบันการศึกษาตามรูปแบบของกิจกรรมนั้นนั้น นอกจาก จะปฏิบัติตามขั้นตอนหรือกระบวนการปลูกฝังทมะแล้ว กิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้จัดให้มีขึ้น ย่อมจะเชื่อ

⁷⁶ กองบรรณาธิการ, “ดึงเยาวชนเข้าค่ายปัญหาเพศสัมพันธ์ขยายเครือข่ายกลุ่ม ‘รักนวลสงวนตัว’,” *เดลินิวส์* (29 กันยายน 2548): 30.

⁷⁷ กองบรรณาธิการ, “ภาพลักษณ์ใหม่ ‘เด็กอาชีวะ’ ยกพวกสร้างโรงเรียนแทนตีกัน,” *คมชัดลึก* (26 กันยายน 2547): 7.

⁷⁸ สัมภาษณ์ นาวาโทธรรมบุญ วิเศษสิงห์, หัวหน้าแผนกอบรมศีลธรรม กอง อนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ, 22 มีนาคม 2549.

ให้เกิดการปฏิบัติตนตามหลักทมะของนักเรียน เป็นไปอย่างกลมกลืน โดยที่เยาวชนหรือนักเรียนไม่มีความรู้สึกว่าถูกบังคับให้ทำ แต่สามารถกระทำได้ด้วยความเต็มใจ

หลักทมะเมื่อถูกนำไปปรับใช้ร่วมกับกิจกรรม ทุก ๆ กิจกรรม ย่อมจะมีประโยชน์ในแง่ของการพัฒนาเยาวชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทั้งนี้ ครูอาจารย์ จะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี และอาจจะชี้ให้เห็นประโยชน์หรือสรุปเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของหลักทมะในตอนท้ายของกิจกรรมนั้น ๆ ด้วย เมื่อทำได้เช่นนี้ เด็กและเยาวชนก็จะเห็นคุณค่าของหลักธรรมดังกล่าว เมื่อเด็กเห็นว่าเป็นประโยชน์สำหรับตน ก็จะมีความตระหนักในการนำไปฝึกใช้ในชีวิตประจำวันได้ในที่สุด ดังนั้น กรณีการใช้หลักทมะเพื่อปลูกฝังพัฒนาเยาวชนตามหลักพุทธจริยธรรม จึงกล่าวได้ว่า ต้องอาศัยบทบาทความเป็นครูดังกล่าวนี้ ในการแนะนำสั่งสอนและเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เยาวชนไทย ทำให้การพัฒนาเยาวชนไทยนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

4.2.2.3 สถาบันพุทธศาสนา: บทบาทของพระสงฆ์

การศึกษานววิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า (2541-2560)” ของพระมหาสุภา อุตโท พบว่า ความคิดเห็นที่ประชาชนให้ความสำคัญแก่บทบาทของพระสงฆ์มากที่สุด ในสังคมไทย ก็คือบทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำทางด้านศีลธรรม ผู้ให้คำปรึกษา เป็นผู้กระตุ้นจิตสำนึก สอนศีลธรรม และผู้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกวัด⁷⁹ นอกจากนี้ จะพบว่าบทบาทดังกล่าวเหล่านี้เป็นที่คาดหวังของสังคมไทยแล้ว ยังถือเป็นภารกิจสำคัญที่พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันควรส่งเสริมให้ความรู้ทางด้านศีลธรรมและจริยธรรมให้มากขึ้น ที่สำคัญก็คือควรสร้างความเข้าใจในการพัฒนาแก่ประชาชนและนำหลักธรรมที่เหมาะสมกับการพัฒนาเข้าไปประยุกต์ใช้⁸⁰อีกด้วย

ประเด็นดังกล่าวข้างต้นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของพุทธศาสนิกชนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน” ซึ่งพบว่าความคาดหวังต่อบทบาทหลักด้านการเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบันที่สำคัญที่สุด ก็คือให้พระสงฆ์จัด

⁷⁹พระมหาสุภา อุตโท, “บทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า (2541-2560),” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), น. 68.

⁸⁰เรื่องเดียวกัน, น. 87.

อบรมค่ายคุณธรรมให้แก่เยาวชน และในด้านการศึกษามีความคาดหวังให้พระสงฆ์ที่จุ่งเยาวชน และบุคคลให้เข้าใจในชีวิตมากยิ่งขึ้น⁸¹

ดังนั้น ในแง่ของการใช้หลักทมะเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยปัจจุบัน พระสงฆ์จึงควรจะมีบทบาทที่ชัดเจนในการนำไปปลูกฝังพัฒนาเยาวชนไทยด้วยกัน โดยเฉพาะกิจกรรมหรือโครงการที่พระสงฆ์สามารถปลูกฝังคำสอนหรือหลักปฏิบัติตนด้วยทมะให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ก็คือกิจกรรมการจัดอบรมค่ายคุณธรรม หรือโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน กิจกรรมดังกล่าวจะเป็นช่วงเวลาที่คุณปกครองได้ส่งเสริมสนับสนุนให้ลูกหลานเข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรมอยู่กับพระสงฆ์ ซึ่งทำให้เยาวชนมีโอกาสได้รับการอบรมจากพระสงฆ์อย่างใกล้ชิด พระสงฆ์สามารถที่จะประยุกต์หลักธรรมดังกล่าวมาใช้พัฒนาพฤติกรรมเยาวชน โดยการปลูกฝังอบรมและส่งเสริมให้เยาวชนได้รับการฝึกหัดพัฒนาพฤติกรรมทางด้านกาย วาจา ฝึกหัดอบรมจิตใจ กระตุ้นจิตสำนึกให้มีความคิดพิจารณาและรู้จักใช้หลักทมะได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เมื่อเยาวชนได้รับการถ่ายทอดและสามารถมองเห็นคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักทมะ ที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเอง และสังคม ย่อมจะทำให้เยาวชนมีความเชื่อมั่นในตนเอง เกิดความภาคภูมิใจ จะคิดทำหรือแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ย่อมตระหนักถึงผลดีผลเสียที่ตามมา โดยมีความคิดยับยั้งชั่งใจและสามารถเลือกที่จะทำในสิ่งที่เห็นว่าดีมีประโยชน์

เพราะฉะนั้น ในสถานการณ์ปัจจุบันซึ่งมีสภาวะแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการยั่วยุอาารมณให้เกิดถลำไปสู่การกระทำความชั่วได้ง่าย พระสงฆ์จึงจำเป็นต้องเร่งปลูกฝังและอบรมหลักทมะให้แก่เยาวชน โดยใช้โอกาสที่เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่พระสงฆ์ได้จัดขึ้นให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทั้งนี้ การจัดให้มีการบรรพชาหรืออบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน แม้ว่าจะมีระยะเวลาเพียงสั้นๆ แต่คุณค่าที่มีแก่เด็กหรือเยาวชนนั้นย่อมส่งผลดีในระยะยาวได้ เพราะการจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เด็กได้รับการซึมซับและเรียนรู้สิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อชีวิต และสามารถแปรความรู้ที่ได้จากศึกษาอบรมหลักธรรมมาไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องดังตัวอย่างของ จารุพล สติรพงษ์สุทธิ เยาวชนไทยที่สร้างชื่อในฐานะเป็นหัวหน้าทีมได้รับรางวัลทางวิทยาศาสตร์ระดับโลกเจ้าของความคิด “คลื่นการเดินของกิ้งกือ” จารุพล เป็นเยาวชนที่มีความสามารถทางด้านวิทยาศาสตร์ แต่มีความศรัทธาต่อหลักธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนา โดย

⁸¹ พระมหาพนม เนี้ยวกุล, “ความคาดหวังของพุทธศาสนิกชนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), น. 70.

เขาได้ถ่ายทอดความรู้สึกที่แสดงให้เห็นความสำคัญต่อการการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนไว้ในหนังสือเด็กแนวว่า การบวชเรียนทำให้ได้รู้ความจริง เข้าใจและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง สามารถปรับตัวให้อยู่ในโลกปัจจุบันได้อย่างมีความสุข⁸² ดังนั้น การปลูกฝังหลักทมะผ่านโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ก็อาจจะช่วยให้เด็กและเยาวชนได้รับการซึมซับและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อีกทางหนึ่ง

อาจกล่าวได้ว่า บทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ที่สามารถนำหลักทมะมาใช้เพื่อสนองความคาดหวังของสังคม ก็คือการนำหลักทมะมาใช้พัฒนาเยาวชนนั่นเอง เช่น การให้คำปรึกษา การกระตุ้นจิตสำนึกให้ตระหนักต่อการสร้างทมะให้เกิดขึ้นตนเอง ตลอดจนชี้ให้เห็นความสำคัญของหลักธรรมดังกล่าวต่อเยาวชน เพื่อเป็นแนวทางให้เยาวชนปฏิบัติตนให้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในสังคมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์จะต้องอาศัยแนวทางตามหลักพุทธศาสนาที่เป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของเยาวชนอย่างถูกต้องเหมาะสมต่อบุคคล และสถานการณ์ ซึ่งนักวิชาการบางท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการที่พระสงฆ์จะสามารถนำหลักทมะไปพัฒนาพฤติกรรมของเยาวชนอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพนั้น พระสงฆ์จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์อย่างถ่องแท้ตามหลักจิตวิทยาอย่างลึกซึ้งด้วย ทั้งนี้ พระสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนาอยู่แล้ว ความรู้ความเข้าใจทั้งสองประการเหล่านี้จะมีส่วนช่วยให้พระสงฆ์รู้จักวิธีที่จะนำหลักทมะไปปลูกฝัง และพัฒนาศักยภาพของเยาวชนให้ตรงกับพฤติกรรมของเด็กแต่ละคนในแง่จิตวิทยาได้อย่างถูกต้อง⁸³ ที่สำคัญ ต้องดำเนินการปลูกฝังอย่างเป็นกระบวนการตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งจะทำให้การปลูกฝังพัฒนาเยาวชนเป็นไปอย่างมีระบบครบด้านของการพัฒนาตนตามหลักทมะ ภายใต้แนวทางที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้แล้วนั่นเอง

⁸²อาร์ม ตั้งนิรันดร, เด็กแนว, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิริยะ, 2548), น. 50-51.

⁸³สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์แสงอรุณ ธรรมเจริญ, อาจารย์ข้าราชการบำนาญ ประจำภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 23 กุมภาพันธ์ 2549.

4.2.2.4 สถาบันสื่อมวลชน: บทบาทการสื่อสารและการรณรงค์เพื่อการพัฒนา

สถาบันสื่อมวลชนในปัจจุบันกับบทบาทในการนำหลักทฤษฎีมาใช้พัฒนาเยาวชนไทย นั้น อาจมีแง่มุมที่น่าพิจารณาได้หลากหลาย ในที่นี้ผู้วิจัยจะเน้นบทบาทการสื่อสารโดยเฉพาะการรณรงค์เพื่อการนำหลักทฤษฎีไปใช้พัฒนาเยาวชน เพื่อเสนอแนวคิดที่สามารถนำไปใช้ได้เหมาะสมและเป็นรูปธรรมมากที่สุด ซึ่งจากการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของสถาบันสื่อมวลชนนั้น ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ระบุถึงความสำคัญของสื่อมวลชนไว้อย่างหลากหลาย และมีความเห็นว่า สถาบันสื่อมวลชนนั้นมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการผลิตความรู้ (knowledge production) เช่นเดียวกันกับสถาบันทางสังคมอื่น ๆ เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา⁸⁴ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นสถาบันเดียวที่มีการสื่อสารโดยการนำความรู้ต่าง ๆ ไปสู่สาธารณชนได้อย่างกว้างกว่าสถาบันการศึกษาหรือสถาบันครอบครัว และเป็นที่ยอมรับกันว่าสื่อมวลชนเป็นส่วนสำคัญในชีวิตประจำวันไปแล้ว ที่จะต้องเสกเพื่อสนองความต้องการความอยากรู้ในเชิงข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ รวมทั้งความเป็นไปของสังคม

นอกจากนี้ สื่อสารมวลชนยังมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อกระบวนการพัฒนา โดยเฉพาะตัว "สื่อ" ถูกมองว่าเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการนำไปใช้เพื่อเปลี่ยนแปลงค่านิยม ทศนคติ แม้กระทั่งพฤติกรรมของประชากรในสังคม⁸⁵ สอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของ มาลี บุญศิริพันธ์ ซึ่งพบว่า สื่อมวลชนมีบทบาทและอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการรับรู้ และสร้างสรรค์ทัศนคติต่อผู้รับสาร สื่อมวลชนสามารถให้ทั้งสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ขณะเดียวกันก็ให้ทั้งสิ่งที่ไร้สาระมอมเมาสังคมได้⁸⁶ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสื่อมวลชนจะมีบทบาทและอิทธิพลทั้งสองด้านในเวลาเดียวกันต่อประชากรในสังคม แต่สถาบันสื่อมวลชนก็สามารถปรับบทบาทในการที่จะเอื้อให้การสื่อสารที่ดีมีประโยชน์แก่สังคมได้มากที่สุด ด้วยการยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ การถ่ายทอดข่าวสารที่เป็นประโยชน์ รวมถึงบทบาทการรณรงค์ทางสื่อต่าง ๆ เช่น การเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ซึ่งสะท้อนปัญหาของเยาวชน พร้อมกันนั้นก็เสนอแนวคิดและส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติร่วมกันในสังคม

⁸⁴รองศาสตราจารย์ ดร. นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรัตน์ เมธิกุล, "ใสแฉณีเด็ก: บทบาทของสื่อสารมวลชนและการสังคมสงเคราะห์," (โครงการวิจัยเสริมหลักสูตร สหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), น. 3.

⁸⁵เรื่องเดียวกัน, น. 4.

⁸⁶มาลีบุญศิริพันธ์, "ความสัมพันธ์ของการใช้สื่อมวลชนกับการพัฒนาชนบทไทย," (รายงานการวิจัย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532), น. 1.

ดังนั้น เหตุผลบางส่วนที่กล่าวมานี้ ทำให้สังคมมีความคาดหวังในบทบาทของสื่อมวลชนกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยไปพร้อมกับบทบาทของสังคมในทุกระดับ

จากการพิจารณาบทบาทสื่อมวลชนของคณะอนุกรรมการการศึกษาบทบาทสื่อมวลชนในการพัฒนาเด็กหลายปีที่ผ่านมาพอสรุปได้ว่า สื่อมวลชนควรทำหน้าที่เป็นเครื่องมือให้การศึกษแก่เด็กในการเรียนรู้ พร้อมทั้งเสนอแนวทางใหม่ ๆ เพื่อให้เด็กเกิดความใฝ่รู้ เกิดความคิดสร้างสรรค์ ค่านิยม คุณธรรมจริยธรรมอันพึงประสงค์ และถ่ายทอดวัฒนธรรมอันดีงามให้แก่เด็กและเยาวชน โดยเฉพาะควรจะเสนอสาระรูปแบบที่จะช่วยส่งเสริมให้เด็กได้รับการพัฒนาด้านจิตใจ อารมณ์ สังคม ควบคู่ไปกับความบันเทิง⁸⁷ ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ สื่อมวลชนสามารถที่จะสอดแทรกสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับหลักทฤษฎีเพื่อช่วยให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจ มีทัศนคติอันเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติตนได้

นอกจากนี้ สื่อมวลชนยังมีบทบาทเชิงรุกที่โดดเด่นในการมีส่วนร่วมช่วยส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติตนตามหลักทฤษฎีของเยาวชนได้เป็นอย่างดี นั่นก็คือ “บทบาทการรณรงค์” เกี่ยวกับแนวคิดในการรณรงค์นี้ สุธิดา ชินอดม ได้สรุปไว้ว่า การรณรงค์ (campaign) เป็นการสื่อสารประเภทหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้เกิดการรับรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เจตคติ และการปฏิบัติ โดยอาศัยสื่อหลาย ๆ ชนิด หลายกลวิธี การรณรงค์เป็นการนำเอากลยุทธ์ทางการโฆษณาและการประชาสัมพันธ์มาใช้เพื่อสื่อสารให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่มีจำนวนมากได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁸⁸ ซึ่งการรณรงค์นั้นจะมีระยะเวลาในการดำเนินการที่ต่อเนื่องในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งหรือมีระยะเวลาที่ยาวนานพอสมควร ซึ่งเป้าหมายสำคัญคือการมุ่งเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ เจตคติ และพฤติกรรมหรือวิถีชีวิตของบุคคลเป้าหมาย โดยการสร้างความโน้มน้าวใจให้เกิดความสนใจหรือมองเห็นความสำคัญและมีจิตสำนึกที่ดีเพื่อการร่วมมือปฏิบัติในแต่ละกรณีนั้น ๆ ซึ่งประเภทหรือลักษณะของการรณรงค์นั้นก็อาจจะมีหลากหลายประเภท นักวิชาการบางท่านได้แบ่งชนิดของการรณรงค์ไว้ 2 ประเภท กล่าวคือ การรณรงค์ทางการค้าการโฆษณา (advertising

⁸⁷ คณะอนุกรรมการศึกษาบทบาทสื่อมวลชนในการพัฒนาเด็ก ในคณะกรรมการพัฒนาการศึกษาอบรมและเลี้ยงดูเด็ก, บทบาทสื่อมวลชนในการพัฒนาเด็ก (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย, 2535), น. 2.

⁸⁸ สุธิดา ชินอดม, “การศึกษาโครงการรณรงค์ให้ความรู้ความเข้าใจแก่เด็กและเยาวชนเกี่ยวกับยาเสพติด: ศึกษาเฉพาะสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนกลาง,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), น. 33.

campaign) กับ การรณรงค์ทางสาธารณะ (public campaign)⁸⁹ ซึ่งการรณรงค์เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจแก่เด็กและเยาวชน เกี่ยวกับการกระตุ้นเพื่อสร้างจิตสำนึกให้ปฏิบัติตนตามหลักทมะ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมเยาวชนนั้น ส่วนหนึ่งก็อาจจะนำรูปแบบการรณรงค์ทางสาธารณะมาใช้ในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ได้ ทั้งนี้ แนวคิดการรณรงค์ดังกล่าวนี้ ก็คือการดำเนินการที่จะสร้างความร่วมมือในกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้สาธารณชนจำนวนมากได้รับความคิดใหม่และยอมรับความคิดที่มุ่งให้เกิดผลการพัฒนาต่าง ๆ แก่สังคมและประเทศชาติ⁹⁰ เป็นหลักนั่นเอง ซึ่งก็มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาแนวทางและขั้นตอนในการรณรงค์อย่างละเอียดตามหลักวิชาการของการใช้สื่อสารเพื่อการรณรงค์ด้วย โดยเฉพาะการร่วมมือในการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ระหว่างนักวิชาการด้านพุทธศาสนา กับนักจิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์ ซึ่งที่ผ่านมาสื่อมวลชนก็ได้มีบทบาทในการร่วมรณรงค์ในด้านพุทธศาสนาบ้างแล้ว เช่น การรณรงค์เรื่อง “เลิกเหล้าเข้าพรรษา” “กฐินเมาเป็นกฐินบาป”

ดังนั้น สื่อมวลชนอาจจะนำข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องทมะในพุทธศาสนากับสาเหตุทางพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของเยาวชนในปัจจุบัน มาใช้เป็นประเด็นเพื่อการรณรงค์ให้เด็กและเยาวชนได้ตระหนักคิดที่จะรู้จักนำหลักทมะไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างเหมาะสมอีกทางหนึ่งได้ด้วย นอกจากนี้ การสร้างสื่อที่สร้างสรรค์ให้เป็นต้นแบบหรือตัวอย่างเพื่อเป็นแม่แบบให้เด็กได้ซึมซับรับเอามาปฏิบัติตนนั้น ก็เป็นอีกวิธีการที่สำคัญประการหนึ่ง ที่สถาบันสื่อมวลชนจะต้องคิดวิเคราะห์เพื่อปรับประยุกต์หลักทมะให้เป็นสิ่งที่เลือกเสพได้ โดยผ่านกระบวนการจากสื่อที่เป็นตัวละครอันเป็นตัวแทนของหลักทมะ เหมือนกับการสร้างภาพยนตร์ที่มีตัวเอกเป็นตัวแทนแห่งความดีในด้านต่าง ๆ ซึ่งภาพยนตร์หลายเรื่องได้สร้างพระเอกให้เป็นฮีโร่ในรูปแบบต่าง ๆ เมื่อเด็กและเยาวชนได้เสพสื่อประเภทนี้ ย่อมจะซึมซับรับเอาความดีงามของตัวละครไปทำตามอย่างสร้างสรรค์ หรือการสร้างหนังสือการ์ตูน ที่มีตัวละครเป็นแม่แบบหรือตัวอย่างที่ดี เป็นตัวแทนของคำสั่งสอนในพุทธศาสนา เมื่อเด็กได้ดูได้อ่านได้ศึกษา ก็จะทำให้เห็นคุณค่าสามารถประพฤติปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม เกี่ยวกับการสร้างสื่อที่สร้างสรรค์นี้ พระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทรญาณสุนทร) ได้แสดงทัศนะไว้เช่นกัน โดยท่านเห็นว่าธรรมชาติของเด็กชอบสื่อ เช่นหนังสือการ์ตูนหรือภาพยนตร์ ดังนั้น ควรจะสร้างสื่อให้เป็นแม่แบบ เช่นทำหนังสือการ์ตูน โดยมีแม่แบบที่เป็นตัว

⁸⁹ นรินทรชัย พัฒนพงศา, การสื่อสาร-รณรงค์เชิงยุทธศาสตร์เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมมนุษย์เน้นการเจาะจงกลุ่มและมีส่วนร่วม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ริ้วเขียว, 2542), น. 8.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ละครที่เด็กได้อ่านได้ดู แล้วสามารถเลือกที่จะทำความดีตามพฤติกรรมของตัวละครนั้น ๆ เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นนักเลียนแบบ ไม่ชอบให้ใครมากล่าวสอน ฉะนั้น สิ่งที่เหมาะสมกับเด็กในเวลานี้ ก็คือ สังคมหรือสถาบันสื่อมวลชนจะต้องสร้างแม่แบบ ที่เป็นสัญลักษณ์ของคำสั่งสอนในการทำความดี ให้เป็นแม่บท แล้วไปปรากฏที่ตัวเด็ก คือเด็กได้ปฏิบัติตามตัวอย่างที่ดีนั้น ๆ⁹¹ สื่อมวลชนเป็นสถาบันที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อเด็กและเยาวชนอย่างมากในโลกปัจจุบัน เพราะฉะนั้น การสร้างสื่อที่สร้างสรรค์โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดสร้างตัวละครที่เป็นตัวแทนของทมะ ให้เด็กได้ดูเป็นตัวอย่างและกระทำตามด้วยความเต็มใจนั้น ถือเป็นบทบาทที่ตืออย่างหนึ่ง ที่สถาบันสื่อมวลชนและผู้ที่เกี่ยวข้องควรจะนำไปคิดเพื่อช่วยสร้างสรรค์และพัฒนาศักยภาพของเด็กไทยได้เป็นอย่างดี

4.2.2.5 กลุ่มเพื่อนของเยาวชน: บทบาทของเพื่อนและการคบเพื่อน

เด็กหรือเยาวชนย่อมมีสังคมเฉพาะกลุ่ม นั่นก็คือ “เพื่อน” โดยเฉพาะในวัยรุ่น เพื่อนจะมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อเด็กวัยรุ่นด้วยกันเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเด็กหรือเยาวชนอยู่ในระยะของความเป็นวัยรุ่น บทบาทของครอบครัวก็อาจจะเริ่มมีอิทธิพลดน้อยลง ในขณะที่บทบาทเพื่อนมีมากขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลต่อความคิด ความรู้สึก หรือการชักจูงซึ่งนำไปสู่การกระทำหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ง่าย ดังนั้น ตัวแปรที่สำคัญในการสร้างแรงจูงใจ และแรงกระตุ้นให้เยาวชนเกิดความต้องการกระทำหรือการแสดงออกทางพฤติกรรมนั้น ส่วนหนึ่งจึงมีอาจปฏิเสธได้เลยว่ามาจากเพื่อนนั่นเอง บทบาทของเพื่อนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการในแง่ของการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดความนึกคิด ความรู้สึกที่อยากจะทำหรือไม่กระทำไปในทางที่ดีหรือไม่ดีได้

บทบาทของเพื่อนที่จะช่วยให้เยาวชนซึ่งอยู่ในกลุ่มเดียวกัน จึงมีอาจจะระบุงลงไปชัดเจนได้ว่า “เพื่อนจะช่วยเพื่อนอย่างไร” โดยส่วนใหญ่แล้วนักวิชาการจะมุ่งชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลและเน้นหรือแนะนำให้รู้จักการคบเพื่อนมากกว่าที่จะส่งเสริมหรือสร้างบทบาทให้เพื่อนมีบทบาททางความคิดและเป็นผู้นำที่จะแนะนำหรือชักจูงเพื่อนด้วยกันไปสู่การกระทำที่ดี ๆ ทั้งนี้ อาจเป็นไปได้ว่า ในความเป็นเพื่อนนั้น ไม่มีกฎเกณฑ์แห่งการคบหากัน เพื่อที่จะสร้างให้คนใดคนหนึ่งเป็นผู้นำของกลุ่มอย่างชัดเจน การรวมกลุ่มของความเป็นเพื่อนขึ้นอยู่กับบริบท การมีบุคลิกภาพ

⁹¹ สัมภาษณ์ พระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทร ญาณสุนทรโร), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดสุทัศน์เทพวราราม, 10 มีนาคม 2549.

ความคิดความสามารถหรือความรู้สติปัญญา ตลอดจนฐานะทางเศรษฐกิจและพื้นฐานทางครอบครัวของแต่ละคน และหรืออื่น ๆ ที่เข้ากันได้ หรือไปด้วยกันได้ ซึ่งมีความเสมอภาคในการคบหา และในการคบหาเพื่อนของวัยรุ่นหรือเยาวชนของแต่ละกลุ่ม ส่วนใหญ่จึงมิใช่ขึ้นอยู่กับที่การเคารพเชื่อฟังกันอย่างแน่นอน แต่เป็นไปในลักษณะความสมัครใจเลือกที่จะลอกเลียนแบบ หรือทำตามกันไปตามกระแสนิยม ปัจจัยสำคัญจึงอยู่ที่ตัวปัจเจกบุคคลที่เป็นวัยรุ่นนั่นเองว่า จะเลือกที่จะคบหาเพื่อนที่มีบทบาทและอิทธิพลไปในลักษณะใดมากกว่า หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เพื่อนนั้นมีบทบาทสำคัญ 2 ประการ คือบทบาทที่ 1 ได้แก่ บทบาทที่มีอิทธิพลชักนำวัยรุ่นหรือเยาวชนในกลุ่มเพื่อนด้วยกันไปในทางเสื่อมเสียเกิดโทษ กับบทบาทที่ 2 คือบทบาทที่มีอิทธิพลในการช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิต หรือชี้้นำสิ่งที่มีคุณประโยชน์

ดังนั้น บทบาทการนำหลักห้มาใช้พัฒนาเยาวชนในกลุ่มเพื่อนจึงเหมาะสำหรับบทบาทอย่างหลังมากที่สุด ซึ่งก็เป็นเรื่องที่คาดเดาได้ยากในเบื้องต้นว่า เยาวชนจะเลือกคบเพื่อนกลุ่มใดมากกว่ากัน ประเด็นดังกล่าวนี้ อาจจะเชื่อมโยงให้เห็นว่า ก่อนที่เยาวชนจะมีบทบาทในการนำหลักห้มาสู่การพัฒนาในกลุ่มเพื่อนด้วยกันนั้น จะต้องพิจารณาร่วมบทบาทเชิงโครงสร้างทางสังคมเข้มแข็งมากน้อยแค่ไหน โดยเฉพาะการถ่ายทอดจากครอบครัวที่จะทำให้เยาวชนมีบทบาทที่ชัดเจนได้ เพราะถ้าเรามองบทบาทเชิงลึกแล้ว ในทัศนะของผู้วิจัย ยังเห็นว่าครอบครัวยังมีความสำคัญในการที่จะสร้างเยาวชนที่ดีมีคุณภาพได้ก่อนเป็นลำดับแรกและสำคัญที่สุด เนื่องจากสถาบันครอบครัวมีความสำคัญต่อการสร้างรากฐานชีวิตและลักษณะพฤติกรรมของเด็กหรือเยาวชนได้ในระยะวัยเด็กจนถึงวัยรุ่นดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งการที่เด็กจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีหรือมีคุณลักษณะของพฤติกรรมที่ดีนั้น มีเครือข่ายมาจากบ้านที่เด็กได้ซึมซับมาสู่สังคมหรือกลุ่มเพื่อน และมีบทบาทที่แสดงให้เห็นแนวโน้มในการชักนำไปสู่การกระทำที่ดีได้มาก

บทบาทการนำหลักห้มาใช้พัฒนาเยาวชนในกลุ่มเพื่อน จึงอาจกล่าวได้ว่า ส่วนหนึ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะทำให้เยาวชนได้แสดงบทบาทการมีส่วนร่วมพัฒนาเพื่อนด้วยตนเอง นั่นก็คือ จะต้องเริ่มต้นที่ความเข้มแข็งทางด้านบทบาทของสังคม โดยเฉพาะครอบครัว พ่อแม่ผู้ปกครองเป็นสำคัญ และอีกส่วนหนึ่งก็คือในกลุ่มเพื่อนด้วยนั้น ทุกคนในกลุ่มเพื่อนจะต้องมีจิตสำนึกที่ดี มีความรู้และเข้าใจในหลักห้ด้วยกันทุกคน ไม่ใช่จะมีเพียงคนใดคนหนึ่ง แต่ทั้งกลุ่มจะต้องรู้จักและตระหนักคิดช่วยเหลือซึ่งกันและกัน⁹² เช่นให้คำแนะนำที่ถูกต้อง ช่วยเตือนสติให้

⁹² สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2 มีนาคม 2549.

เพื่อนได้คิด ช่วยชี้แนะแนวทางที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ ช่วยหยุดยั้งความคิดการกระทำที่จะนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ สนับสนุนและส่งเสริมพฤติกรรมที่เป็นความดีด้วยความรักความหวังดีต่อกัน

กล่าวโดยสรุป เยาวชนไทยปัจจุบันอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ล่อแหลมและเสี่ยงต่อความหันเหพฤติกรรมไปในทางที่ต่ำหรือเลวร้ายลงได้ง่าย เยาวชนถูกรุมเร้าด้วยกระแสสังคม โดยเฉพาะวัตถุนิยม และได้รับการชี้แนะหรือล่อลวงด้วยแบบหรือตัวอย่างที่ไม่ดีทั้งหลายไว้เป็นอย่างมาก เยาวชนเป็นจำนวนมากอาจกล่าวได้ว่า ถูกปล่อยปละละเลยทางจิตใจจากพ่อแม่หรือผู้ปกครอง สถาบันครอบครัวไม่ได้เป็นแบบอย่างที่ดีต่อลูก ครูอาจารย์ในสถาบันการศึกษาไม่ได้เน้นการปลูกฝังและฝึกให้เยาวชนมีความช่างคิด รู้จักแก้ปัญหาเท่าทันสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นไปได้ตามครรลองอย่างที่ควรจะเป็น สถาบันการศึกษาไม่ได้มุ่งเน้นสร้างจิตสำนึกทางจริยธรรมให้นักเรียนนักศึกษา แต่กลับมุ่งสอนและเน้นวิชาชีพมากเกินไป พระสงฆ์มีบทบาทในการปลูกฝังและพัฒนาจริยธรรมลดน้อยลง และที่สำคัญก็คือไม่เท่าทันกระแสสังคม หรือบางครั้งพระสงฆ์ใช้วิธีแสดงธรรมะแบบก้าวกระโดด หรือสอนตามความถนัดของตนเอง จนบางครั้งลืมนึกถึงหลักการที่ดีที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้ ในบางกรณีพระสงฆ์บางส่วนเองก็กลับใช้เทคโนโลยีที่ล้ำสมัยที่คลาดเคลื่อนจากหลักพุทธธรรม และหรือเป็นผู้นำเอาความเจริญทางด้านวัตถุมาใช้อย่างไม่เหมาะสม โดยไม่คำนึงถึงผลเสียอันเกิดจากศรัทธา ซึ่งมีอิทธิพลต่อบทบาทการสั่งสอน อบรมหรือปลูกฝังพัฒนาจิตใจให้แก่พุทธศาสนิกชน สื่อมวลชนมีบทบาทในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่สร้างจิตสำนึกในทางที่ไม่ดีมากกว่าการสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ หรือครอบงำและกระตุ้นเยาวชนในทางเสื่อมเสีย ที่สำคัญก็คือกลุ่มเพื่อนเยาวชนที่ได้รับอิทธิพลจากหลากหลายปัจจัย ที่เป็นแบบอย่างหรือมีเจตคติที่ไม่ดี อันมีผลต่อพฤติกรรมในกลุ่มเยาวชนด้วยกันเอง โดยที่สุดแล้วหากภาครัฐยังมุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจมากกว่าพัฒนาจิตใจของมนุษย์ในชาติ การฝึกให้เยาวชนรู้จักคิด รู้เท่าทันสภาพความเป็นจริงของสังคมหรือสิ่งแวดล้อม หรือการรู้เท่าทันอายตนะภายในและภายนอกตามหลักพุทธศาสนา รวมถึงหลักการให้เยาวชนรู้จักใช้หลักทมะเพื่อยับยั้ง ควบคุมพฤติกรรมไปในทางที่เหมาะสมตามสภาพแวดล้อมทางสังคมในปัจจุบัน จึงอาจไม่ใช่เป็นเรื่องที่สามารถบรรลุเป้าหมายตามความต้องการได้

ดังนั้น รัฐจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนสถาบันต่าง ๆ ในสังคมไทย โดยช่วยกันส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนหันมาให้ความสำคัญและสามารถใช้หลักทมะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้เต็มตามศักยภาพ โดยจะต้องมุ่งเน้นและส่งเสริมระบบรูปแบบให้เอื้อต่อการหนุนนำพัฒนาให้เกิดประโยชน์ร่วมกันมากที่สุด ซึ่งจะต้องหาแนวทางและหลักการที่สำคัญเข้ามามีส่วนร่วม

ช่วยส่งเสริมพัฒนาศักยภาพเยาวชนให้ครบด้าน และให้มีเป้าหมายเดียวกัน ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ผลที่มีประสิทธิภาพ ควรคำนึงถึงการนำกิจกรรมต่าง ๆ ในพุทธศาสนาที่จะมีประโยชน์และเอื้อให้เกิดการปฏิบัติตนได้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะกิจกรรมที่จะช่วยให้เยาวชนนั้นสามารถสร้างเสริมความดี มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์พร้อมทั้งมีสุขภาพจิตที่ดี และช่วยให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตในโลกปัจจุบัน เช่นหลักปฏิบัติที่ให้อัจฉริยะดำรงตนในชุมชนหรือสังคมที่เหมาะสม หลักธรรมที่ชี้้นำการคบหากัลยาณมิตร หลักธรรมที่มุ่งชี้้นำให้ดำรงตนโดยชอบตามแนวมงคลสูตร เป็นต้น เมื่อสามารถบูรณาการหลักปฏิบัติตนเพื่อสร้างเสริมพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้อย่างครบรอบด้าน ก็จะมีส่วนช่วยพัฒนาเยาวชนให้มีศักยภาพที่ดีขึ้นได้ในสังคมไทย.